# Så tal dog dansk !

*Redaktion : Per Jespersen*

FORLAGET I HAARBY

Så tal dog dansk!
Modersmål-Selskabets årbog 1982

Copyright ©Forfatterne, Modersmål-Selskabet og
Forlaget i Haarby

Omslag og typografi
Erik Ellegaard Frederiksen IDD

ISBN 87 - 87 750 - 31 - 7

*I årbogens redaktionsudvalg desuden*

Tidl. seminarielektor Poul Hansen
Cand. mag. Arne Hermann
Cand. phil. Gerda Thastum Leffers

# Indholdsfortegnelse

Forord 7

Det gode sprog 9
*af Jørgen Fafner*

Sproget i politik, skole og kirke 16
*af Asger Baunsbak-Jensen*

Risiko for demokratiet 21
*af Hilmar Baunsgaard*

Akademikersprog 24
*af David Favrholdt*

Kirken og ordene 30
*af Georg S. Geil*

Det svirrer med billedsprog 36
*af Lilli Gyldenkilde*

Modersmål-sprogkløfter 41
*af Lise Hansen*

Tal dansk, din sorte hund! 48
*af Arne J. Hermann*

Modersmålet i kirken 54
*af Karen Horsens*

Dansk set udefra 61
*af Poul Høst-Madsen*

Bureaukratiseringen af sproget 67
*af Bertel Haarder*

Sprog og politik 70
*af Erhard Jacobsen*

Hverdagssprog, specialsprog og sproglig armod 76
*af Oluf Lauth*

Tålsomhed er ordet 82
*af Henning Skaarup*

Tænk på politikerne 89
*af Michael Varming*

Om sproglige kløfter 92
*af Tage Voss*

Værdi og værdighed i samfund og retssamfund 98
*af Inge Winther Nissen*

Efterskrift 104

Om forfatterne 105

# Forord

Den danske kulturfilosof *Hal Koch* skrev i sin bog »Hvad er demokrati?«, der udkom første gang i 1945, bl.a. følgende:

> Det er et spørgsmål, om der ikke findes visse almene grundlove for det menneskelige liv, som må respekteres, hvis der overhovedet skal kunne leves et folkeligt fælles liv, og om demokratiets værdi som menneskelig livsform ikke netop hænger sammen med disse grundlove.
> »Grundlovene« er så at sige summen af den menneskelige erfaring. Derfor kan de heller ikke uden videre formuleres og skrives ned som et lands forfatning kan det, eller som paragraffer i en straffelov. De er lige så lidt entydige som al anden erfaring. De vil altid være genstand for strid. Men derfor bliver de ingenlunde uvirkelige.

En af disse »grundlove« er samtalen blandt mennesker. Det er grundlaget for et ægte demokrati, at man menneske og menneske imellem kan diskutere, debattere og udveksle meninger. Demokratiets grundlag er den folkelighed, der består på trods af kulturelle forskelligheder.

Derfor er også sproget det dybe grundlag for det fællesskab, der danner betingelserne for vort fortsatte folkestyre. Sproget binder mennesker sammen i kulturelle spændinger, som danner nye holdninger og nye meninger. Sproget belyser de folkelige meningsdannelser og gør dem alment genkendelige, så de bliver værdier af overordnet styrke.

Det er uheldigt, når der dannes kløfter imellem de enkelte befolkningsgrupper; og det er mere end uheldigt, når denne mellemfolkelige forståelsesafgrund afspejles i sprogbrugen. Sproget må nok gå sine egne veje, men det må ikke mase sig frem i eksklusiv eller bedrevidende selvtilstrækkelighed.

Et levende sprog, der bygger bro over de kulturelle kløfter er en garanti for fortsat demokrati og kulturel værdighed.

På denne baggrund tillægger Modersmål-Selskabet det almenforståelige og almenlæselige sprog den allerstørste betydning og præsenterer hermed årbog 1982 i håb om at styrke debatten om en del af det danske sprogs krise.

En særlig tak skal gå til bogens skribenter, der uden honorar har stillet deres viden og erfaring til rådighed. Ligeledes rettes en varm tak til grafikeren *Erik Ellegaard Frederiksen* for denne bogs omslag og typografiske tilrettelæggelse.

*Per Jespersen*

# Det gode sprog

## *af Jørgen Fafner*

Det er en gammel forestilling, at sproget forkrøbles og går til grunde, hvis ikke man plejer det bevidst. De antikke forfattere brugte »sprogets forfald« som en *topos*, dvs. et stående udtryk, der kunne mobiliseres hver gang man fandt for godt at beskytte eliten og den gode smag.

I dag lever forfalds-topen videre i bedste velgående, særligt i dagbladenes læserbreve, kronikker og ledere. Med hvilken ret?

Ser man nemlig nogenlunde lidenskabsløst på nationens øjeblikkelige sproglige tilstand, så kommer man nok til det resultat, at gennemsnitsdanskeren aldrig har besiddet så rummelig en sproglig horisont som netop nu. Det er en simpel følge af masse- og mediekulturen.

Til gengæld er der nok dem, der vil give mig ret i, at denne bredde ikke sekunderes af en tilsvarende dybde eller bedre: evne til fordybelse. Sagt på en anden måde: massekulturens typiske sprogbegavelse er mere af passivt modtagende end af aktivt skabende art, mere »receptiv« end »kreativ« for nu at bruge tidens sprog.

Noget er øjensynlig galt. Hvis ikke, kunne mange smukke ord stryges i undervisningsbekendtgørelserne, sprogdebatten i de faglige foreninger og i Det centrale Uddannelsesråd kunne pakke sammen og Modersmål-Selskabet kunne lægge sig efter andespil.

For at se om klagerne over sprogets forfald er berettigede, kan man passende dele dem op i to grupper: de »æstetiske« og de »funktionelle«.

De første er ejendommelige ved, at de næsten altid fremsættes af ældre mennesker med en vis social status. De argumenterer gerne med stor lidenskab for, at én udtale (f.eks. én vokal-nuance) er

»smukkere« end en anden, én grammatisk konstruktion ubetinget bedre end en anden osv.

Jeg mener, at man skal tage disse klagemål alvorligere, end man sommetider gør det. De dækker over meget reelle problemer i al modersmålpædagogik, men ganske vist problemer, der lader sig løse ved tolerance og (især) sund sproglig pluralisme. De påståede skønhedspletter på sproget er nemlig ikke altid nogen sygdom men en følge af, at det udvikler sig ligesom alt andet levende. I sin yderste konsekvens kan en rendyrket sprog-æstetisk vurdering let føre til fordømmelse og latterliggørelse af alle anderledes talende, altså af dialekter og sociolekter.

Godt sprog er funktionelt sprog, dvs. sprog, der – må jeg have lov til at sige: »fungerer« i en bestemt talesituation. Dermed bliver sproget i en vis forstand også »smukt«, så at man kan sige, at den æstetiske vurdering på den måde bliver underordnet den funktionelle – hvis man da ellers vil tage dette ræsonnement for gode varer.

Imidlertid: vi står her overfor den anden type klager, som er langt alvorligere end den første. Det er protesterne mod visse akademikeres ubegribeligheder, visse politikeres ufattelige kedsommelighed, visse bureaukraters utidige snørkler. Det er protesterne mod det unødigt labyrintiske, det uvederhæftige, floskelmageriet, den selvhøjtidelige oppustethed. Og her står vi overfor et reelt sygdomstegn. Det er de såkaldte højtuddannede, der bærer hovedansvaret, også fordi det er dem, der hyppigst ytrer sig offentligt. Men smitten har godt fat i alle befolkningslag – og i uddannelsen.

Det, der er galt, kan siges med ret få ord. Man forser sig mod de to grundkrav for godt sprog: det skal være *forståeligt* og det skal være *vedkommende*. Hvordan sproget skal være »vedkommende« (et noget begrædeligt ord, forresten) afhænger naturligvis igen af sprogbrugerens hensigt: om han vil få kendsgerninger til at falde på plads, om han vil dele følelser og oplevelser med andre, om han vil loppe dem op til at gøre noget ved en sag osv. Det kræver bare,

at han begynder at tænke over sit sprog, i stedet for at det er sproget, der tænker for ham.

Den alvorligere del af den herskende sproglige misére bunder i historiske forudsætninger, der – og det skal siges – tillige er forudsætninger for vor materielle velfærd.

I det 17. århundrede og i hele den epoke, hvor den borgerlige almenkultur voksede frem, gik man målbevidst i gang med at »matematisere« eller »teknokratisere« sproget. Indtil da havde man haft tillid til, at menneskets almindelige sprog var i stand til at dække dets tilværelsesforståelse. Erkendelse og følelse hang så at sige sammen. Men nu ønskede man et mere præcist og informativt sprog, der kunne fungere som logisk værktøj for videnskaberne. Derfor rendyrkede man den intellektuelle erkendelse, derfor underkendte man følelsens nødvendighed for vor tilværelsesorientering og derfor bekrigede man det fantasifulde og billedrige sprog. Når de store rationalister en gang imellem nedlod sig til alligevel at bruge billeder, så er disse tit betegnende for tendensen. Leibniz kalder således ordene for forstandens skillemønt og pengesedler: de er m.a.o. abstrakte symboler uden anden værdi end den, man tillægger dem og som ved iagttagelse af visse slutningsregler fører frem til facit.

Denne intellektualisering virkede i sin første fase gunstigt ind på prosaen ved at rense den for en bunke overflødig pynt. Men i sit videre forløb fik den skæbnesvangre følger. Én af dem var, at den fjernede sproget fra dets naturlige voksested i det mundtlige. Den forberedte mennesketalens forvandling til maskintale.

Der lød spredte protester. Én kom fra Italiens største filosof, Giambattista Vico, der i begyndelsen af 1700-tallet prøvede at bringe en forsoning i stand mellem det nye videnskabssprog og en ægte, human dannelse. Han blev ikke hørt. En anden lød herhjemme fra N.F.S. Grundtvig, som havde mere held med sine sprog- og opdragelsestanker, men bare ikke nok. Samtidig med ham virkede skolemanden Martin Hammerich, som Modersmål-Selskabet med god grund har taget til sit hjerte. På tærskelen til det

folkestyre, som bl.a. grundlovsfæstede Grundtvigs forslag om den mundtlige retspleje, pegede han selv på den tabte mundtlighed som en fare for demokratiet. I en bemærkelsesværdig afhandling »Om det mundtlige Foredrag« fra 1841 siger han

> »...at det hos os staaer paafaldende langt tilbage med det mundtlige Foredrag, og at dets maadelige Beskaffenhed, der er let at forklare af vor Forsømmelighed i at udvikle det, saavel antyder en betænkelig Mangel ved vor individuelle Dannelse, som ogsaa forspilder os ikke saa faa af det private og offentlige Samfundslivs Goder.«

I vort århundrede har tingene udviklet sig på en måde, som hverken Vico, Grundtvig eller Hammerich havde kunnet forestille sig. Aldous Huxley har i romanen »Kontrapunkt« (1928) tegnet et mørkt billede af videnskabsmændenes ikke-menneskelige sandhed, der – taget for sig – ikke blot er betydningsløs, men farlig. Den får folk til at forfalske deres erfaring for at oplevet virkelighed kan komme til at stemme med abstrakt teori. Og de intelligente og højt uddannede gør hvad de kan for at tale nedsættende om det menneskelige til fordel for det ikke-menneskelige.

Det skræmmende ved konflikten er, at den menneskelige sandhed, på trods af al sund fornuft, ser ud til at skulle trække det korteste strå. Et foruroligende symptom er den hast, hvormed sproget fra den ahumane verden anmasser sig den humane.

Teknokratsproget nyder høj prestige. Derfor bliver det efterlignet. Men når det trænger sig ind på gebeter, hvor det ikke hører hjemme, bliver det naragtigt. Det er fast utroligt, så mange mennesker, selv dansklærere, der nu om dage går rundt og *focuserer, relaterer, manipulerer, strukturerer* og *kommunicerer.* Fremmedord i sig selv behøver der ikke at være noget galt ved. Brugt med omtanke kan de berige sproget og først og fremmest kan de indkredse og præcisere begreberne. Men de kan også bruges til at tillyve sig en præcision, som ikke findes. Det er uvederhæftighed. Politikerne (nogle af dem) holder sig ikke tilbage. Ved behændig brug af de færdigpakkede ord kan de få

meninger til at tage sig ud som kendsgerninger. Mere uforklarligt er det, når humanister og pædagoger (nogle af dem) dykker ned i dette sproglige hængedynd. Når disse nymodens lærde analyserer Holbergkomedier i deres kryptiske og gravalvorlige bogholdersprog, så virker det på mindre kringlede naturer mest af alt som parodi.

Det snørklede akademikersprog lider af en meget væsentlig skavank: det har mistet forbindelsen med mundtligheden. Hvis man prøver at læse det op, bliver det til glasskår i munden. De der går i brechen for denne oppustede skriftstil plejer at forsvare den med, at det rigtignok heller ikke er meningen, at den skal høres, den skal læses. Deres indvending gælder ad Wandsbeck til. De synes uvidende om, at den stil, der ikke tåler oplæsningens ildprøve, sjældent er værd at læse. Den er modpolen til det levende ord, livløs og dødsens kedsommelig. Og hvad værre er: den forbliver ingenlunde indenfor eksperternes kreds men afsætter sine mistrøstige spor overalt i samfundet og ikke mindst i skolen. Dennes resultater med hensyn til elevernes skrivefærdighed er ofte kummerlige og hvad angår den mundtlige brug af sproget, er den lige så forsømmelig som på Hammerichs tid. Til gengæld er skolen kommet langt i sin kamp mod de sprog-æstetiske fordomme. Hvad det gælder om nu, er ikke at genoplive et højkulturelt elite-sprog men at kæmpe for et godt dvs. et funktionelt dansk. Derfor må man bekrige det, som en velskrivende kollega har betegnet som skildpaddedansk.

Modersmål-Selskabet har en indlysende opgave her. Det bør selvfølgelig feje for sin egen dør og passe på ikke at blive taget til indtægt for skøntale og sprogæstetik. Sådan gik det med det »gamle« Modersmåls-Selskab, der blev stiftet i 1958, men som døde af mangel på næring i begyndelsen af halvfjerdserne. Det nye selskab har sin chance, hvis det sætter ind mod den virkelige og alvorlige sprogforringelse. Det må fortælle politikerne, at den undervisning, som skolen i dag giver i brugen af modersmålet, er utilstrækkelig. Det må pege på den mærkelige kendsgerning, *at*

*danskæreren af i dag ikke i kraft af sin uddannelse er i stand til at undervise eleverne i mundtlig fremstilling på modersmålet* – hvilket så igen har højst uheldige virkninger for undervisningen i skriftlig form. Folkeskolelærerne får ganske vist et yderst nødtørftigt kursus i retorik, men det forslår altfor lidt, og hvad gymnasielærerne angår, så får de overhovedet ingenting. Det er derfor vigtigt, at man fortæller politikerne, at der er behov for en kompetent dansk fremstillingslære både i folkeskole og gymnasium.

Men først og sidst må man fortælle dem, at en sådan fremstillingslære *ikke* må drives som en formel, sproglig træning. Det drejer sig sidst af alt om en »kommunikativ teknik«, sådan som man fra forskellig side har beskyldt CUR for at ville anbefale. Ord og sag kan ikke skilles.

Jeg skal ikke kunne sige, om redningen skal komme fra danskfaget. Der er som bekendt sket det mærkelige indenfor det sidste årti, at faget samtidig med en skandaløs timereduktion har taget stadigt mere stof under sine vinger. En »bevidstgørelse« (som det nu hedder) gennem læsning af tegneserier, sæbeannoncer, magasinnoveller og ideologitekster er skam agtværdig nok, men hvis disse sysler tager tiden fra den gode litteratur – såvel den klassiske som den moderne – så er det galt. Man har ganske vist fortalt mig fra højeste sted, at litteraturen igen er på vej ind i gymnasieskolen. Men hvorfor har den overhovedet fået lov til at være ude? Faget skulle gerne være en enhed af dannelse og færdighed, her forstået som færdighed i at fremstille denne dannelse i et sprog, som man gider tage alvorligt.

Skulle faget tage denne opgave på sig, måtte det »kreative« igen have en plads ved siden af det »receptive«. Der måtte i så fald indføres en færdighedsdimension i uddannelsen, som den ikke har i dag. Jeg kan i forbigående nævne, at bifaget kunsthistorie ved Københavns Universitet netop har udvidet sin studienorm med et halvt år ved at indføre formning, der giver kompetence til at undervise på gymnasie-niveau. I danskfaget er den skabende side

ikke mindre vigtig. De to nøgleord er kvalitet og mundtlighed. Dem bør Modersmål-Selskabet med hele sin kraft kæmpe for. Så vil det leve op til sin formålsparagraf – og til Martin Hammerichs ord.

# Sproget – i politik, skole og kirke

## *af Asger Baunsbak-Jensen*

Der er ingen tvivl om, at sproget i vor tid spaltes op i en lang række specialistsprog, som hver for sig isoleres mere og mere fra hverandre. Vi er imidlertid kun ved begyndelsen til denne udvikling. Den teknologiske revolution vil medføre uoverskuelige forandringer, som vil vise sig i, at vidensmængden øges stærkt, og forskningsresultaterne vil medføre store forandringer inden for arbejdslivet og i uddannelserne.

Heraf vil følge en stærkere tendens til at de enkelte fag, erhverv og organisationer vil benytte sig af ordvalg, forkortelser i form af forbogstaver, samt af udtryk på fremmede sprog, som tilsammen vil gøre det vanskeligt for folk uden for det pågældende fag at forstå, hvad det hele drejer sig om.

Den, der skifter erhverv, vil vide noget om, hvor svært det er at forstå det sprog det nye fags folk benytter sig af. Fagets udøvere føler sig trygge ved at tale samme sprog og derunder også trygge ved at anvende en humor, som er bestemt af det særlige sprog, som anvendes. Til gengæld accepteres den nye først, når han kan sproget. Det følger af sig selv, at i ethvert fag er det nødvendigt med løbende fornyelse af den viden og det sprog, der er brugbart. Kort sagt: Den, der er uden for – ved f.eks. arbejdsløshed, taber hurtigt terræn i forhold til de kolleger, der er beskæftiget uden afbrydelser.

Vender vi os til samfundsdebatten og dermed til folkestyret har der i mange år være talt et politisk sprog, som har gjort det vanskeligt for befolkningen at forstå meningen med det, der blev sagt. Denne udvikling fortsætter, og på dette område er der ikke alene tale om specialistsprog i egentlig forstand, men også om et

sprog, hvor ordene har deres egen værdi med udgangspunkt i et taktisk bestemt forhold mellem regering og opposition og mellem partierne indbyrdes.

Dertil kommer et forholdsvis nyt forhold med i billedet. De folk, der har den reelle indflydelse og magt i vort samfund, er i stigende grad folk, som har deres arbejde i administrationen, i regeringskontorerne og i de store organisationer. Disse folk har samme uddannelsesmæssige baggrund. Cand. jur., cand. polit., cand. scient. pol. står der på visitkortet. De taler samme sprog og hævder sig stærkere og stærkere i den offentlige debat – men er deres sprog let at forstå for offentligheden? Disse folk er dygtige og loyale over for deres folkevalgte foresatte, men de påvirker det politiske sprog på en måde, som de politiske ledere må være på vagt over for, fordi det kan bevæge sig bort fra det, befolkningen har forudsætninger for at føle sig hjemmevant med. Dette gælder især de økonomiske problemer, som indtager en dominerende plads i samfundsdebatten i disse år. På dette område er der tale om et fagsprog, som næsten kun forstås fuldt ud, hvis det bliver omskrevet i et forståeligt dansk. Der findes heldigvis pædagogiske talenter blandt fagøkonomer, som er i stand til at udføre dette sproglige formidlingsarbejde, og Thorkil Kristensen er vel det bedste eksempel herpå.

Skolen er den afgørende faktor i arbejdet for at bevare og udvikle det fællessprog, som alle – uanset erhverv – skal kunne forstå samt diskutere og arbejde udfra. Der er imidlertid ikke alene tale om sproget men også om den fællesviden, som man må forudsætte, de fleste er i besiddelse af, og som løfter den samtale, som er folkestyrets forudsætning, op over fagsproget. Kan det tænkes, at den pædagogiske tankegang, som har været dominerende i en årrække, har bevæget skolen bort fra den opgave, der består i netop at give eleverne et fælles grundlag for deres forståelse af de forhold, som er bestemmende for deres folks udvikling og for deres personlige vækst og modning.

Spørgsmålet er vanskeligt af flere årsager. Hvis man fastholder

at der er en fælles grundviden, som alle helst skulle være i besiddelse af, kommer man til at stå over for det problem: Hvem skal bestemme, hvad denne grundviden skal betå af. Dermed er vi ovre i det emne, som har at gøre med det folkelige, nemlig: Hvad har det danske folk tilfælles, som adskiller det fra andre folk? I 200-året for Grundtvigs fødsel skulle svaret kunne gives derved, at vi er fælles om dansk sprog, dansk historie – vel også om dansk kristendom og danske sange og salmer. Mennesket er en del af en stor folkelig sammenhæng, hvor det knyttes til en bestemt konkret historie.

Kun hvis vi vil acceptere, at sproget – og dermed modersmålsundervisningen – bestemmes af et overordnet folkeligt syn – mener jeg, der er et sagligt stærkt udgangspunkt for at arbejde med sproget. Det sprog skal være fælles instrument i samtale, drøftelse af og diskussion om menneskets liv og folkets og folkestyrets udvikling. Heraf kommer, at jeg mener, vi nærmer os det tidspunkt, hvor folkeskolelovens formålsparagraf bør tages op til overvejelse med henblik på at erstatte dens noget udflydende begreber om demokrati, tolerance og frisind med det, der kan siges at være det danske folks fundament – i overensstemmelse med Grundtvigs tanker. Derudfra kan der være tale om folkestyre og frisind, og derudfra må man indrette læseplanerne i dansk, historie og kristendomskundskab.

Jeg tror, vi er inde i en udvikling, hvor der spores interesse for at finde frem til den folkelige linie som sproget bestemmes af, en linie som har været afveget et par årtier. Man følte det i 60'erne og 70'erne nødvendigt at acceptere, at vi levede i et såkaldt pluralistisk samfund, altså et samfund bestående af helt forskellige filosofiske og politiske retninger, som gjorde det umuligt at tale om et bærende fællessyn i opdragelsen af folkets børn og unge. Tiden må være inde til at finde en nyformulering – og delvis en nytolkning – af, hvad det danske folk er, trods forskellig opfattelse i politisk – og til dels i religiøs henseende.

Læreruddannelsen må sigte stærkere imod at gøre lærerne så veludrustede som muligt til at være formidlere af et samarbejde mellem skole og hjem. Det er i den forbindelse helt nødvendigt, at lærerne er tilbageholdende med at bruge specielle pædagogiske fagudtryk, som forældrene ikke forstår. Bruger de fremmedord må de forklares; men lærerens sprog er af afgørende betydning for forældrenes mulighed for at følge med i, hvad børnene undervises i i skolen. For ofte anvender læreren ved forældremøder sådanne fagudtryk, som skræmmer mange forældre fra at stille spørgsmål, fordi de ikke vil risikere at røbe deres uvidenhed for læreren og de andre forældre. I de pædagogiske fag på seminarierne må der sættes stærkere ind med at forberede lærerne til denne vigtige formidleropgave ud til forældrene og det omgivende samfund.

Ligeså vigtigt er det, at lærerne under læreruddanelsen sættes i stand til at kunne beherske faget dansk, skriftligt og mundtligt. Uden at det skal blive til blot noget udvendigt må der også lægges vægt på det retoriske og på stemmepleje. Sprogbehandlingen er vigtig for alle lærere, uanset liniefagvalget, fordi enhver lærer kommer til at deltage i forældresamarbejdet. Dertil kommer selvsagt, at lærerne danner forbillede for eleverne med hensyn til sprogbehandling. For at det ikke skal blive misforstået, mener jeg ikke at lærerne dermed skal tage afstand fra dialekter eller medvirken til, at børnene fjernes hurtigt fra hjemmets sprog; men sigtet må være at sætte eleverne i stand til at bruge og forstå det danske sprog så nuanceret og righoldigt, som det er muligt.

Det har været almindeligt at hævde, at folk ikke forstår, hvad der foregår i kirken, først og fremmest i gudstjenesten, fordi der tales et sprog, som ikke er til at forstå. Jeg mener ikke det er så enkelt. Flere og flere præster bruger Seidelinernes oversættelse af Det nye Testamente ved tekstlæsning. Den er god, klar og forståelig for de fleste. Desuden arbejder de fleste præster med at få deres prædikener ribbet for de teologiske fremmedord og udtryk, som folk i dag slet ikke har forudsætninger for at forstå. Men ritualerne kræver en tilvænningsproces hos den, der ikke hidtil har været

regelmæssig kirkegænger. Her gælder det imidlertid om at se tingene også fra en anden side.

I en tid med så hurtige og omfattende forandringer, både forårsaget af ny teknologi og af den økonomiske krise, som også er en menneskelig krise, er det et spørgsmål om ikke det har en værdi i sig selv, at overleverede ritualer ved bøn og kirkegang ligesom er uændret fra generation til generation – uanset alle forandringerne. Det må heller ikke overses, at vi gennem de seneste årtier har været vidne til normændringer i et meget betydeligt omfang. Tilsammen opleves disse omvæltninger af mange, som om al tryghed med ét er borte – de står i personlige kriser og nederlag, som næsten ikke er til at bære. Forholdet til de store børn, til ægtefælle, til arbejde og fritid rystes, fordi det, man har været vant til bare var der, ikke er der mere. Folk ved ikke mere om noget, der står fast, de er på vej til psykisk – sjæleligt at gå til grunde. Under sådanne omstændigheder går det ikke at miste noget af det rituelle. Det må ikke overses, at vi i nutiden er vidne til en overfladiskhed i forhold til væsentlige livsværdier, og at dette fordrer en opmærksomhed om det, der har båret mennesker gennem onde og gode dage i mange århundreder. Her kommer også børnene ind i billedet – den rituelle stilhed og fordybelse er af så væsentlig livsbetydning, også fordi ordvalget er det samme, som vi ved de gamle anvendte.

Det er således helt forskellige forhold, der gør sig gældende når talen er om sproget, dets værdi og anvendelse i politik, skole og kirke; men selve forandringernes væsen i disse årtier vil gøre det påkrævet med en løbende debat om indholdet af og udviklingen af det sprog, vi anvender i forhold til hinanden og i vort personlige liv.

# Risiko for demokratiet

## *af Hilmar Baunsgaard*

Det er almindeligt at skælde vore politikere ud for at tale et særligt Christiansborg-sprog, som kun få andre får tilstrækkeligt udbytte af.

Kritikken er delvis berettiget, men ikke som det ofte hævdes, fordi vore politikere er særligt slemme til at bruge fremmedord. Hvad den uskik angår, vil mange af kritikerne kunne finde langt større syndere andre steder – måske endog blandt egne fagfæller.

Langt snarere er der tale om, at politikerne på Christiansborg har opøvet en særlig omfangsform – herunder diskussionsformen, som forekommer andre kunstig. Hvis man som eksempel tager et forslag fra Folketingets bunke i arbejdsåret 1981-82: *Forslag til folketingsbeslutning om kandidatudvælgelse i overensstemmelse med valglovens ordlyd efter folketingsvalget den 8. december 1981.* Det var et enkelt parti, der stillede det forslag, som næppe mange uden for Folketinget umiddelbart ville forstå. I Folketinget derimod forstod alle, hvad det drejede sig om, nemlig en kritik af regeringens og folketingsflertallets afgørelse af et tvivlsspørgsmål om, hvem der fra et andet partis liste egentlig var retmæssigt valgt. Hvorfor skulle det så benævnes så kunstigt og omfattende, at almindelige mennesker må ryste på hovedet? Det var der to – måske flere, men i hvert fald to grunde til: Man ville ikke risikere at få forslaget afvist, fordi lovteknikerne måske kunne kritisere det for ikke at være omfattende nok, og så fordi man fra forslagsstillernes side ønskede at drille flertallet så tydeligt som muligt. Det man ønskede, var i virkeligheden at stille forslag om forkastelse af flertallets godkendelse af den og den som medlem af Folketinget.

Ovennævnte eksempel er ikke enestående og ikke engang særligt slemt, men vore politikere burde indstille sig på, at hvis der er en

kløft mellem Folketinget og vælgerne, så er sproget en del af årsagen. Et ministersvar også fra 1982 kan muligvis bidrage til yderligere forståelse af denne påstand: »Det er netop for at fastholde et stærkt incitament til disse energibesparelser, større afgifter har et energipolitisk vigtigt sigte«!!! Man vil næppe kunne hævde, at sproget ikke er dansk, måske er det endda ganske pænt dansk. Hvad ville der imidlertid være i vejen for, at ministeren havde svaret: »Ved at gøre naturgassen dyrere, opfordrer vi jo netop folk til at isolere for at spare på forbruget«. Muligvis er det ikke så fint et folketingssprog, men almindelige mennesker ville forstå, hvad det hele drejede sig om, og kunne derfor bedre tage stilling.

Diskussionen om det særlige politiker-sprog har stået på i mange år, og utvivlsomt er der adskillige politikere, der er klare over, at der er et problem. Det er blot trist, at ingen synes at gøre noget ved det. Selv med risiko for at blive beskyldt for overdrivelse vil jeg over for politikerne hævde, at sprogkløften er så farlig, at den på længere sigt kan indebære risiko for demokratiet. Folk mister hurtigt interessen for det, de ikke forstår og føler sig usikre over for dem, der betjener sig af et sprog, man ikke forstår. Hvor stor risikoen kan være, er øjeblikkets økonomiske vanskeligheder et udtryk for. Der er selvfølgelig andre og meget væsentlige årsager til, at der åbenbart ikke politisk kan gøres en tilstrækkelig indsats. Der er gruppeinteresser, der er rester af klassekamp, og der er ubehaget ved at skulle indstille sig på at bruge mindre, end man har vænnet sig til o.m.a.

Sproget må imidlertid også være en medvirkende årsag til, at man ser økonomien i fuld fart mod afgrunden. I mange år – så mange at også jeg må have en betydelig del af ansvaret – har det fra politisk hold været fremført, at risikoen for, at hele Danmarks velfærdslæs vil vælte, er stor. Jeg mener, det er fremført med megen alvor af mange; men lige lidt har det hjulpet. Hvorfor egentlig? Folk ved godt, at det er galt med Danmarks økonomiske situation, og de ved godt, at vi ikke kan blive ved med at stifte gæld. Men de fleste føler ikke, at det er deres sag. Langt snarere er

de tilbøjelige til at anse politikerne for at være for dårlige – og at det alene er årsagen.

Man må fra politisk hold gøre det hele mere nærværende for den enkelte, og hertil skal sproget bruges. Man taler om realløn, om betalingsbalance, om handelsbalance, og om kreditværdighed.

Skal forståelsen vokse, så må man direkte tale om, hvad det hele betyder for den enkelte. Hver dansker skylder så og så mange tusinde kr. væk, og det betyder, at hver eneste dansker skal betale så og så mange tusinde i renter og afdrag for at få gælden væk, og hvis vi ikke vil sætte vort private forbrug ned, så forsvinder velfærdet, og det er først og fremmest *skole, gratis læge og sygehus, arbejdsløshedsunderstøttelse, invalidepension, folkepension o.s.v.*

Politikerne vil formentlig hævde, at netop sådan har de jo sagt det, men så må de også over for offentligheden diskutere på den måde. Aldrig så mange diskussioner om betalingsbalance og handelsbalance medvirker alligevel kun til at forstærke fremmedgørelsen. Det bør siges lige ud, at diskussionen om, at det og det område bør ikke berøres, er falsk; simpelthen fordi alt vil blive berørt, hvis økonomien skal op at stå.

En forudsætning for at redde demokratiet er, at økonomien bliver rettet op. Derfor er der grund til netop nu til vore politikere at sige: Tal dansk din hund!

# Akademikersprog

## *af David Favrholdt*

Er dansk et smukt sprog? Hvis spørgsmålet drejer sig om det talte sprog, er meningerne nok delte. Der findes sprog, som er mere melodiøse, mere klangfulde og mindre gutturale end dansk. Selv sætter jeg italiensk og fransk – som talesprog – højere end dansk, og jeg har svært ved at finde særligt æstetiske kvaliteter i dansk som et lydligt fænomen. Og hvis sagen drejer sig om det skrevne ord, så er det egentlig et meningsløst spørgsmål. Bevares, et sprog kan i syntaktisk og grammatisk henseende være mere harmonisk end et andet, men dansk som skrevet sprog omfatter jo alle de danske tekster, som er blevet udfærdiget i de sidste 700 år, og de er selvsagt af meget forskellig kvalitet. Og det samme gælder vel for alle andre sprog med en skriftlig tradition.

Men på ethvert sprog kan man skrive godt og smukt. Dante, Racine, Shakespeare, Pushkin og Goethe – alle har de vidst at forædle deres nationalsprog, så det blev forlenet med udtryk, kraft og skønhed. Tænk på hvad vi skylder de store danske forfattere – Holberg, Oehlenschlæger, H. C. Andersen og Kierkegaard, for blot at nævne nogle. De har vist os sprogets rigdom og er selv kommet til at elske sproget, fordi det gav dem mulighed for at udtrykke alt, selv de fineste nuancer i følelseslivet. »Nogle af mine landsmænd mener, at sproget ikke skulle være dygtigt til at udtrykke vanskelige tanker«, skriver Kierkegaard i *Stadier paa Livets Vej*. Og han fortsætter: »Dette synes mig en besynderlig og utaknemlig mening...Jeg føler mig lykkelig ved at være bunden til mit modersmål, bunden som måske kun få er det, bunden som Adam var til Eva, fordi der ingen anden kvinde var, bunden fordi det har været mig en umulighed at lære noget andet sprog...Et sprog, der ikke uden udtryk for det store, det afgørende, det

fremtrædende, har en yndig, en tækkelig, en livsalig forkærlighed og bibegrebet og tillægsordet, og stemningens småsnakken, og overgangens nynnen, og bøjningens inderlighed og den dulgte velværens forborgne frodighed; et sprog, der forstår spøg nok så godt som alvor: Et modersmål, der fængsler sine børn med en lænke, som »er let at bære« – ja! men tung at bryde«.«

Sproget bruges jo til allehånde formål, til at udtrykke tanker og følelser, informere, provokere, dømme og forbyde, skabe oplevelser og illusioner. Ser vi på den del af det, som vi kalder fagsprog, er hensigten vel altid at udtrykke sig med størst mulig klarhed og præcision. Lærebøger i bridge, skak, snedkeri, madlavning, anatomi og botanik kan ikke sælges, hvis ikke de er skrevet på et éntydigt og forståeligt dansk. Og det samme må vel gælde, når det drejer sig om lærebøger i de humanistiske fag, filosofi, psykologi, historie, litteraturhistorie, disse kulturbevarende og kulturformidlende fag. Og dog! Netop på det humanistiske område har man i de sidste femten år set skrækindjagende eksempler på, hvor dårligt dansk kan skrives.

Jeg er helt på det rene med, at vi har mange udmærkede skribenter blandt humanisterne i dagens Danmark. Men vi har desværre også mange fæhoveder, som ikke evner at udtrykke sig ordentligt. Der er to slags: Der er dem, der skriver akademisk »sløv-sprog« og udtrykker sig tåget, uklart og flertydigt. Og der er dem, der skriver »mandarin-sprog«, d.v.s. en opstyltet, overakademisk stil, belæsset med fremmedord og ejendommelige nydannelser.

Vi kan tage et eksempel, en tekst som på almindeligt dansk lyder således: »Descartes er uden sammenligning den filosof, der har betydet mest for filosofiens udvikling siden renaissancen. Hans kritiske undersøgelse af vor erkendelses grundlag skabte orden i de erkendelsesteoretiske problemer og gav derved stødet til den modsætning mellem rationalisme og empirisme, som siden har præget europæisk tænkning. Hans skarpe sondring mellem sjæl og legeme har sat dybe spor i eftertiden og skærpet modsætningen mellem den psykologiske og den fysiske tilgang til virkeligheden.«

På akademisk »sløv-sprog« vil teksten lyde omtrent således: »Descartes har mest betydning af filosofferne for udviklingen af filosofien efter renaissancen. Der var hans kritiske kontrol af vores erkendelse, specielt dens grundlag og den startede op til at man skelner mellem rationalisme og empirisme, der som modsætning har præget Europa. Også hans opsplitning af sjæl og legeme har haft enorm betydning, og psykologer og fysikere kan heller ikke enes på grund af den.«

Oversat til det akademiske »mandarin-sprog« ville teksten blive til noget i denne retning: »Komparativt set er Descartes den mest influerende filosof, når vi focuserer på filosofiens progression efter renaissancen. Hans kritiske evaluering og explicitering af vor erkendelses basis genererede en stratifikation i epistemologien og initierede kontrasten mellem rationalisme og empirisme, som siden har tematiseret europæisk bevidsthed. Distinktivt har hans konception af sjæl og legeme markeret sig post Descartes og optrappet det skismatiske forhold mellem psykologi og fysik.«

Såvel »sløv-sproget« som »mandarin-sproget« grasserer inden for de humanistiske fag. Sådan var det ikke i 50'erne, så hvad mon grunden kan være.

Jeg ved at nogle vil pege på, at vi i dag har en langt større procent-del af befolkningen inden for de videregående uddannelser end tidligere. Argumentet skulle være, at man af den grund måtte forvente, at f.eks. de humanistiske fakulteter ikke længere huser en lille elite, men nu også rummer en mængde mindre begavede, der egentlig aldrig skulle have været på et universitet. Det kan ikke være hele forklaringen, for der skal ikke så meget til, for at man kan lære at udtrykke sig på et klart, normalt dansk. Der er nok snarere tale om, at tidens almindelige jag også præger akademikerne og tilmed humanisterne, som burde vide bedre. For en generation siden var en lærer i litteratur, filosofi eller historie som regel en bogorm, der brugte det meste af sin tid på biblioteket og holdt en vis afstand til samfundets store, spraglede udbud af problemer. Nu er en lærer i sådanne fag typisk et lidt forvirret og forjaget menneske, der render fra det ene møde til det andet,

engagerer sig i både de nære og de fjerne politiske forhold, dyrker sport, ser fjernsyn, reparerer på parcelhuset o.s.v. Over sit hoved har han et Damokles-sværd: Han skal publicere så meget som muligt for at dokumentere, at han forsker. Hvis ikke han gør det, taber han ansigt og kan måske endda risikere at blive afskediget før pensionsalderen.

Førhen var det almindeligt, at humanisterne skrev en afhandling om flere gange, før de lod den gå i trykken, og denne omhu gav dem tydeligvis en træning i at udtrykke sig klart og adækvat. I vore dage er mange artikler tjæret ned på papiret i stor hast, og det er, efter alt hvad jeg ved, uhyre sjældent, at en afhandling bliver skrevet om, før den udgives. Under sådanne forhold skal »sløv-sproget« jo florere. Men også »mandarin-sproget«, for mange af universiteternes skriverkarle er forfængelige typer, der ved, at tankens tomhed kan skjules bag dyre ord, og at den monomane brug af fremmedord imponerer de ubefæstede sjæle. Desværre nøjes de ikke med at bruge fremmedord, hvor det kan være rimeligt. I de sidste ca. 15 år har de kritikløst importeret en række udenlandske ord, som det danske sprog slet ikke har behov for, og som blot gør meddelelsen mere uklar end den ellers kunne have været. Hvorfor sige »inventere«, når det hedder »opfinde«, hvorfor »explikere«, når det hedder »forklare«, hvorfor »evaluere«, når det hedder »vurdere«, og hvorfor »behavior«, når vi har ordet »adfærd« i forvejen. Sådan kunne man nævne hundredevis af ord, der har forurenet det akademiske sprog i de seneste årtier.

Min gamle lærer udi filosofien, professor Frithiof Brandt, lagde stor vægt på den klare, ukunstlede fremstilling, bl.a. ud fra den opfattelse, at selv den vanskeligste filosofiske problemstilling kunne forklares i et almindeligt dagligsprog. Han havde mange gode principper, som man kunne have fordel af at lægge sig på sinde: Én tanke i hver sætning. Én tankegang i hvert afsnit. Anfør efter en principiel betragtning altid et eksempel på den, men vel at mærke et eksempel, som ikke samtidig tjener som et eksempel på noget helt andet, for så forvirrer man læseren. Ord, der ikke lægger til, trækker fra, sagde Brandt. Da jeg engang spurgte ham,

om dette også gjaldt for skønlitteratur, svarede han, at selv forfattere med en »overlæsset« stil kunne leve op til denne maxime, men at det iøvrigt var slående, så lidt der skal til for at trække læseren ind i illusionens verden. Som eksempel nævnte han indledningen til »Fyrtøjet«. En dårlig forfatter kunne have skrevet: »Der kom en træt, udslidt soldat traskende hen ad den støvede landevej.« Men hvad skriver H. C. Andersen: »Der kom en soldat marcherende henad landevejen. Een, to! Een, to!« Mere behøvedes ikke for at udløse et levende billede for læseren.

Af Frithiof Brandt kunne man også lære, at man i videnskabelige afhandlinger står sig ved at føre læseren langsomt ind i emnet, ikke hovedkuls. Jeg kom til at tænke på denne »læresætning«, da jeg fornylig læste følgende indledning til en afhandling skrevet af en dansk idehistoriker i tidsskriftet »Historievidenskab« i 1976: »Få begreber har i såvel postmarxismen som i den borgerlige tænkning været udsat for så store følelsesladede bestemmelsesforsøg som begrebet historisk materialisme. Begrebet eller teorien for den historiske materialisme har derfor selv en eller rettere flere udviklingshistorier, som nødvendiggør en initialovervejelse ved omgangen med begrebet i dag: Hvorledes finder vi ud af, hvad den historiske materialisme er i præcis forstand? Imidlertid kan vi uden problemer slå følgende fast: den historiske materialismes historisk-genetiske artikulationscentrum kan lokaliseres til den marxske og engelske teoriudvikling. Vi må følgelig operere med én udviklingshistorie for den historiske materialisme, som er bundet til den marx-engelske teoriudvikling selv. Endvidere kan vi, bl.a. på grund af en egentlig let konstaterbar blot nominalistisk identitet mellem de forskellige postmarxistiske retningers marxistiske selvforståelser, operere med den historiske materialismes udviklingshistorier inden for postmarxismen.« Hvilken indledning! Indtrykket er meget lig den oplevelse, man får, når man river døren op til et overfyldt kosteskab, og det pludselig vælter ud med skurebørster, plasticspande, koste og mopper. Her har vi ikke alene et eksempel på »sløv-sproget«s indviklede konstruktioner, men også på »mandarin-sproget«s styltegang. »Initialovervejelse«

og »artikulationscentrum«, det er sandelig ord, der kan indgyde den inferiøre læser respekt, for slet ikke at tale om »nominalistisk identitet« som erstatning for det der i gamle dage hed »navnelighed«. Og »postmarxismen« er jo et prægtigt ord, når blot man ikke får associationer i retning af »kinesernes« aktioner i Postterminalen og Omkarteringen. Til overflod hedder artiklen »Til det marx'ske historiebegreb«, hvor det mærkelige »til« er en afsmitning fra det tyske »zur«, som forfatteren i lighed med mange andre læser som »zu«.

Det er ofte blevet fremført, at den dybereliggende årsag til »sløv-sproget« og »mandarin-sproget« er at finde i skolens undervisning i dansk eller mangel på samme. Jeg tror, at der er noget om snakken. Mange steder ender undervisningen – i god overensstemmelse med formålsparagrafferne i amatør-sociologi i stedet for litteraturlæsning. Hvad der kan og bør gøres har jeg ikke plads til at diskutere her. Jeg tillader mig at henvise til min artikel »Humaniora og modersmål« (Pædagogik, 1979, nr. 4), hvor jeg har fremlagt nogle forslag.

# Kirken og ordene

## *af Georg S. Geil*

En avis skrev for en tid siden om et slagsmål, der åbenbart havde været meget inderligt. »Smed med døde rotter« lød overskriften. Det nedværdiger vi andre os næppe til – til gengæld smider vi undertiden med noget, der nedværdiger vort medmenneske langt mere, og som kan såre uopretteligt. Vi kan kunsten at smide med ord.

Ordene røber menneskets nedrighed. Og menneskets adel. Der er ord, der kan varme gennem flere vintre – og ord, der kan myrde på et halvt minut. Ord kan være tomme, og ord kan være tunge. Ord skiller os, og ord binder os sammen. Til vort medmenneske er vi bundet blandt andet gennem vore ord. Og hvad enten vi vil være ved det eller ej: der er ånd i vore ord. Ord er mer end bare lyde. Fordi der er ånd i ordene, har de en ejendommelig selvstændighed: Har de forladt os, går de på egen hånd og lader sig ikke råbe tilbage. Hvem har ikke jævnligt ønsket at kunne hente et ord hjem igen og tilintetgøre det. En sær blandet hær er rækken af de ord, der har forladt os, en hær af troskyldige, begejstrede, sårede, krigsgale og invaliderede mellem hinanden. Men ét har de fælles: de har engang fået liv i vores mund, og siden kan de ikke dø. I al fald aner vi ikke, hvor længe de lever fremmede steder.

Ordene har et eget liv. De røber os. »Tal, så jeg kan se dig,« sagde vismanden.

Men ordene røber også noget om vore rødder, vore egne rødder og vor kulturs rødder. Vort danske sprog er i uendelig mange sammenhænge præget af Bibelens verden. »Hvad hjertet er fuldt af, løber munden over med,« siger vi om forelskede piger, om emsige tanter og om pralende mænd – men hvem tænker på, at

sætningen stammer fra Jesus? Eller vendingerne »Det faldt i god jord« og »Det var i ellevte time« – begge udtryk stammer fra Jesus-lignelser, det første fra fortællingen om sædemanden, der såede i mange slags jord, »og noget faldt i god jord«... det andet fra fortællingen om arbejderne i vingården, hvoraf nogle blev hyret en time før fyraften, efter jødisk sprogbrug »i ellevte time«. Hvem tænker ved, at udtryk som »ikke at lade solen gå ned over sin vrede« og »at bære på hænder« har bibelsk oprindelse. Og at »en uriaspost« har sin oprindelse i manden Urias, som kong David ville have skaffet af vejen og derfor anbragte på en post, hvor han mistede livet? Og at »en jobspost« har sit indhold fra Gamle Testamentes beretning om manden Job, der blev plaget mere end de fleste.

Eller udtrykket »en jeremiade« – det skyldes, at mange har tillagt profeten Jeremias at have skrevet Klagesangene i Gamle Testamente. Udtrykket »et ramaskrig« stammer fra Rakels gråd i Rama (nævnt i forbindelse med barnemordet i Betlehem). Vendingen »en øjesten« er hentet fra det gamle »Herren vogter dig som sin øjesten«. »En salomonisk afgørelse« går tilbage på den vise kong Salomons indsigt, mens ordet »en anstødssten« har ligget i Jesu mund, brugt om ham selv.

Og givetvis ligger det ude i randen af de flestes hukommelse, at ordet »en samarit« (ja, selv navnet på det barmhjertige mavepulver »Samarin«) stammer fra Jesu fortælling om den barmhjertige samaritan.

Hver gang der er politisk krise, er den vending sikker, at nu ønsker nogle den-og-den's hoved på et fad; faktisk stammer udtrykket fra Johannes Døberens grusomme død, hvor ikke hele han selv, men kun hans hoved på et fad kom med til et vildt gilde hos Herodes.

Og næsten lige så sikkert i politiske kriser er udtrykket »en syndebuk« – efterhånden har man hørt det om politikere i hele parti-spekteret; i sin oprindelse er det hentet fra ritualet for den store forsoningsdag, da ypperstepræsten billedlig talt lagde folkets synder over på en buk, hvorpå den blev sendt ud i ørkenen.

De, der ikke vil være tretten til bords, tænker næppe på, at de dermed mindes skærtorsdag aften, hvor Jesus delte nadveren med sine tolv venner, og gåde nummer tretten var forræderen Judas. »Det véd både Per og Poul,« siger vi – det er Peter og Paulus, vi dermed erindrer os. Og både Johannes, Peter og jomfru Maria har deres navne nævnt i stednavne som Jonstrup, Pederstrup, Maribo.

Vore ord røber vor kulturs rødder. Tag endnu blot nogle få bogtitler, hvis forfattere såvist ikke har samlet slagside til det kirkelige: Jeppe Aakjær: »Vredens børn«, Gustav Wied: »Fædrene æde druer«, Soya: »Avner for vinden« – lad de tre bibelske udtryk stå som repræsentanter for utallige.

Vor lutherske kirke har i forskellige sammenhænge været kaldt ordenes kirke. På godt og ondt er den det. Prædikenen har fået en temmelig central placering – det tilbedende ved gudstjenesten en mere dæmpet placering.

Derfor vil kirkens fremtræden tit blive bedømt på ordene.

Dogmer er ikke kun noget, der trives inden for kirkens mure – udenfor yngler dogmer af så mange slags. Et af dem lyder: »Kirkerne står tomme« – et andet af dem: »Kirkens sprog er uforståeligt«. Rent logisk bliver man noget skeptisk over for dogme nummer to, hvis dogme nummer ét skulle tale sandt. Står kirkerne tomme, hvordan kan så nogen vide, hvor uforståeligt der tales derinde?

Nu véd præster en del om at tale dansk, ikke bare som det tales ud over prædikestolens kant. Også i det daglige er sproget præstens værktøj, blandt syge og raske og blandt folk af alle aldre. Måske præsten endda husker beretningen om den vismand, der for betaling lærte folk at tale. En dag blev han i det ærinde opsøgt af en ung mand, som han tilbød at undervise mod dobbelt betaling. Da venner spurgte vismanden, hvorfor der denne gang skulle betales dobbelt, svarede han: Ham dér må jeg først lære den kunst: at tie stille. Den, der skal kunne tale med mening, må først kunne lytte. Lytte som den, der véd, at også pauser kan være talende. Og skabende.

Og præsten véd fra sin praksis tillige, at der er god mening i, at vi på luthersk grund taler om »det sidste ord« – netop det sidste *ord*, ikke »den sidste olie«. Ord kan jo nemlig nå ind i et menneskes sind langt senere, end vi véd af. Der var mennesker, der uventet kom tilbage ude fra det yderste, hvor de intet havde kunnet give udtryk for. Det er ikke sært, nogle af dem lavede om på testamentet efter alt det, de havde ligget og hørt på. Men præsten kan træffe at have oplevet flere eksempler på, at ord fra salmebogen eller fra Bibelen, trosbekendelsens eller bønnens eller velsignelsens ord gjorde et menneske, der var i vildelse eller i bevidstløshed, ganske nærværende.

Og ord, der formidlede kirkens gamle besked, blev – det sidste ord.

Men lad os nu gøre holdt ved det mødested mellem besked og modtager, der hedder prædikenen. Vist taler præsten dansk, og vist kræver modtagelse medarbejderskab. Alligevel kan vi, der skal prædike, ikke løbe fra, at man kan komme til at stå med en mængde rigtige ord, fine ord, dyre ord, uden at de når frem. Man kan opleve, der er mere barriere end bro.

Hvorfor hænder det, ordene ikke når frem? Lad det følgende stå som stumper af overvejelser, ikke som tilløb til brugsanvisninger.

1. Måske ordene er blevet for kolde. Prædiken er ikke foredrag eller oplæsning, men meddelelse – i betydningen: at dele noget med en anden. Mennesket er ikke en følelseskold tænkemaskine, selv om det undertiden er blevet behandlet sådan. Problemet er ikke, *om* der skal tages hensyn til menneskets følelsesliv, men *hvordan* hele den verden skal røres sagligt. Vor hverdag *er* jo gennemtrukket af følelse – selv tal er gang på gang ikke neutrale (tænk på bestemte datoer, telefonnumre, årstal).

2. Måske ordene ikke når frem, fordi de, der skal høre, nok hører, men ikke lytter. Tjeneren i banegårds-restauranten hører en uendelig masse ord i højttaleren – men spørg ham ikke, hvad han egentlig har hørt; han er blevet immun over for strømmen af ord. Kan noget lignende ske i kirken?

3. Måske ordene siger noget andet for den, der hører dem, end for den, der siger dem. Ordet »far« f.eks. Vi bruger det ofte om Gud som udtryk for varme, tryghed, godhed. Men måske den, der hører, forbinder noget ganske andet med ordet »far«: At en far for vedkommende betyder én, der stikker af, når det virkelig gælder. Eller betyder en despot. Eller betyder én, der har misbrugt dette menneske. Eller at så mange »fædre« er gået ind og ud af døren i éns barndomshjem, så man kun kan forestille sig ordet far i flertal.

4. Måske ordene er blevet tømt for deres klare indhold – og er blevet til nye fremmedord. Det gælder abstrakterne, det gælder dermed flere og flere bibelske begreber: synd, retfærdighed, ånd, kærlighed, nåde, Himlen o.s.v. I teologisk debat passer en sætning som den: »Gud retfærdiggør mennesket uden dets egen fortjeneste« – i en prædikens situation passer det langt bedre at sige dette gennem Jesu fortælling om den fortabte søn, der vendte hjem... eller sige det gennem langfredags-beretningen om den røver, Jesus lovede lod og del i Paradis. Derved klædes det abstrakte i konkret form.

Værst er formentlig den barriere, der bygges op af lutter abstrakter.

En norsk præst skaffede sig et år ca. 60 nye uvenner. Han aflyttede det år alle norske radiohøjmesser og skrev en bog om det. Déri bruger han begrebet »blab«, som han sætter ind i stedet for hvert uforklaret abstrakt. Eksempelvis anholdt han denne sætning fra en prædiken: »Forbøn er bøn i tjenerdragt.« Barsk, men karsk gengav han den: »Blab er blab i blab-dragt« – lige så lidt og lige så meget forstår man af den sætning.

Vi kan ikke kure de gamle, bibelske ord ud og uden videre erstatte dem med andre. Det får man bare flad snak ud af. Og dog må vi samtidig erkende, at mange gamle ord er blevet fremmede, netop fordi de er så velkendte. Mens vi har slidt på dem, har de mistet en del af deres overraskende karakter, og derved mistet en del af deres oprindelige styrke.

Mellem de to verdenskrige udvandrede den tyske teolog Paul

Tillich til USA for at blive dér. Det slog ham, at den proces: at lære at *tænke* på et andet sprog, lignede mange nutidsmenneskers stilling til et efterhånden fjernt kristent evangelium; sprogbarrieren er blevet anselig. Kassere de gamle ord kan vi selvsagt ikke, sagde Tillich, men vi må finde nye ord til at tolke de gamle ord med.

Et enkelt eksempel skal nævnes her. Det gælder det kristne grundord »nåde«. For at lukke sig ind i et ord, der for mange er blevet tømt for indhold, forsøger Tillich sig med ordet »godtagelse« eller »accept«. Det uartige barn er accepteret af sine forældre – sønnen, der træder ind i mors stue, er for hende den samme, hvad enten han kommer fra topchefernes frokost eller fra tugthuset. Hvad andre mener om én, ja, hvad man mener om sig selv – nåde er, at Gud siger: Du er accepteret, du er godtaget. Du, der ikke kan slippe fri af dine egne indre spaltninger og af al din fremmedgjorthed over for Gud og mennesker – du er godtaget. Du, der ikke kan undslippe hverken gennem fortvivlelse eller gennem selvmord – du er accepteret. Så godtag du slet og ret den kendsgerning, at du er godtaget.

Heller ikke Tillich har fundet de vises sten. Men han synes mig at have peget i en retning, vi andre bør prøve at gå. Også fordi man erfaringsvis kan holde ud at lytte længere til et plastisk, billedrigt sprog end til en billedfattig række af ord.

»Et ord ligner bien: det har både honning og brod.« (Talmud)

# Det svirrer med billedsprog

## *af Lilli Gyldenkilde*

I februar 1977 blev jeg indvalgt i Folketinget. Det var med lidt angst og bæven jeg nu kastede mig ud i det arbejde, som jeg holdt af. Jeg mødte optimistisk op, med håb om, at det at tale sammen og argumentere for sine synspunkter, vel ville føre til de forandringer jeg syntes måtte til, for at flere i samfundet kunne få det bedre økonomisk, men så sandelig også kulturelt i ordets bredeste betydning.

Jeg husker tydeligt, at efter 3 mdrs. forløb var jeg ved at opgive mit arbejde. Det var min faste overbevisning, at kun ved at læse til jurist, ville jeg blive i stand til at læse og fortolke alle papirdyngerne, der hobede sig op på mit skrivebord. Jeg talte med en kollega herom, og spurgte fortvivlet om, hvad jeg skulle gøre, og fortalte om hvor dum jeg følte mig. Det viste sig, at min kollega havde været gennem samme tur, da hun kom i Folketinget. Hun fortalte mig hvor undertrykkende hun syntes både talesprog og skrivesprog var i de politiske cirkler. Senere har jeg talt med andre herom, ikke mindst fordi der er kommet mange nye ind siden jeg var ny, og alle har de været gennem samme tur. Det har iøvrigt været karakteristisk, at det ofte har været kvinder der først er kommet til mig, for at tale om forståelsesproblemerne; dette er ikke underligt, for de fleste kvinder taler et helt andet sprog end mændene, og det hænger ikke sammen med, at kvinderne ikke har lige så gode uddannelser som mændene, men vel snarere at det er dem, der har taget sig mest af børn, og derfor har måttet tale et sprog, som selv børn kan forstå, og det er i grunden et godt udgangspunkt.

I Danmark har vi folkestyre, men det er ærlig talt kun et fåtal af politikerne der taler et sprog, som de fleste folk forstår. Og det er

min mening, at jo mere uklart en politiker taler, des mindre har han at sige. Det er for nogen på Christiansborg vigtigt at få holdt en tale, hvor det svirrer med f.eks. bibelcitater eller citater fra historien iøvrigt, og ind imellem kan jeg synes, at det er talen der holder manden. Der er igen andre der taler et cirkulæresprog, og med dette menes et sprog, der minder om kancellisprog, og som er komplet uforståeligt for de uindviede. Så er der dem der ynder at bruge mange fremmedord, det er de farligste og jeg skal pege på et eksempel, jeg har oplevet fornyligt på Christiansborg.

Det var under en debat om en revision af miljøloven, at det pludseligt gik op for mig, at uforståeligt og uigennemskueligt sprog kan være livsfarligt.

Miljølove laves som bekendt for at værne naturen, den natur der er hele grundlaget for planters, dyrs og menneskers eksistens på jorden. Dels af uvidenhed, dels af pengebegær ser vi naturen blive ødelagt lige for øjnene af os; dette kan ikke i længden tolereres, og derfor må der love til, der regulerer retten til at bruge naturen som losseplads. Da jeg ikke er miljøordfører for mit parti, behøvede jeg ikke at være til stede under debatten i folketingssalen, men sad på mit kontor og lyttede til debatten, mens jeg sorterede i nogle papirer. En af de ærede talere lagde meget vægt på fremmedord, og jeg hørte følgende (frit efter hukommelsen): »Recipienten kan sagtens klare lidt affaldsstoffer«. Jeg slog efter i hukommelsen. Recipienten betyder modtager, affaldsstofferne var koncentreret gift. Det der blev sagt var: »Naturen kan sagtens klare at blive fyldt med lidt gift«. Det var unægteligt smart, at sige det med fremmedord, for de der ikke kender ordet recipient lyder det som en beholder af en eller anden slags, der fyldes nogle affaldsstoffer i; det lyder ikke særligt farligt, mens det derimod lyder temmeligt livsfarligt at bruge naturen som det, der er værre end en lortespand. Det jeg her lærte var, at de der bruger fremmedord altså kunne få ting til at lyde mindre farlige end de egentlig var. Jeg ved ikke om det var 100% bevidst, det blev gjort; men jeg ved, at selvom det ikke var bevidst, så var det på ingen måde mindre farligt. Stærke ord – javel – men sagen viser, hvor påkrævet det er

at tale et sprog alle forstår, samt hvor vigtigt det er, at kunne fremmedordene for at kunne gennemskue og se klart, hvad sagen drejer sig om.

Et af hovedområderne indenfor politik: økonomi, er blevet mystificeret. Alene betegnelsen på de, der laver beregninger og overvejelser om, hvilken politik der kan føre til ændringer, viser dette. De kaldes »De økonomiske Vismænd«. Den betegnelse fortæller os straks, at dette ikke er noget, almindelige mennesker umiddelbart kan have forstand på, det er kun for de vise – de indviede! Og når økonomer og politikere, der taler samme sprog som økonomer, tager fat, så falder mange fra og lukker ørerne. Dette bekræftes egentligt ganske godt i og med, at et politisk parti lige netop i denne tid er inde i overvejelser om, på hvilken måde de kan få ændringer igennem, så deres bud på politiske ændringer kan blive forstået af flere. Dette parti vil have, at deres politikere skal tale et sprog som ikke mindst folk på landet kan forstå, og kritiserer åbent deres politiske ordfører, der taler mere som økonom end som politiker.

Jeg er temmelig overbevist om, at mange lyttere og seere står af, når der er økonomiske debatter i f.eks. radio eller tv. Og at en Hans Bischoff leger med byggeklodser for at illustrere noget der er hulesvært, bliver det såmænd ikke bedre af.

Det svirrer med billedsprog, når der tales om økonomi – alle billeder er noget med et stort hul i jorden, det er enten en afgrund, kløft, gab eller lignende. Afgrundsdyrkeriet får mig altid til at tænke på den gamle historie om drengen, der råber »ulven kommer« for at drille og gøre sig interessant; den dag ulven virkelig kom, var der ingen der troede på ham, og ulykken skete.

Når der så endelig er politikere, der ikke taler afgrundsbilledsprog, taler de som om statens økonomi er et husholdningsregnskab, hvilket er at gå til en anden yderlighed. Sandheden bag økonomien er ikke enkel og ligetil, om den overhovedet findes.

Der findes ingen lande, der har fuldstændig balance på statsbudgettet – på eksport-importsiden eller på den tredie ubalance:

arbejdsløsheden; men det er klart at der må gøres hvad der kan, for at få så god balance som overhovedet muligt.

Det bliver ikke let for de politikere, der ustandselig fortæller os, at vi ender i afgrunden eller for dem, der snusfornuftigt taler om husholdningsregnskab, der sætter tæring efter næring; de hylder det princip, at det betaler sig at gældsætte sig på personligt plan, når de fastholder et skattesystem med fradragsmuligheder, der er større jo større gæld der er – og støtter at køb på kreditkort florerer mere end nogensinde. Den dobbeltmoral er der ingen mystik i, og den gennemskues ganske godt.

Der regnes med, at ca. 800.000 mennesker i dette land kun har gået i skole i 7 år; de er helt fortabte, når teknokraterne tager fat. Tag f.eks. en skattedebat der er et helt kapitel for sig selv, først og fremmest fordi vort skattesystem er en skandale, men sandelig også fordi vi her har teknokraternes fornemste boltreplads. Her gives den for fuld udblæsning med fremmedord – proportional-stræk – progression – indexering osv. Det er ikke sjældent, at jeg har været vidne til, at når skattefolket tager fat i Folketinget, så forlader tilhørerne og pressefolket hurtigt tilhørerpladserne. Det er jo rystende; alle er skatteydere, i al fald mere eller mindre, alle burde kunne forstå det system der betales skat efter, men det er kun de indviede, der kan forstå debatterne herom. Det er farligt for et folkestyre. Det er iøvrigt påfaldende så få kvinder, der er repræsenteret i de udvalg i Folketinget, der har mest med økonomi at gøre, for slet ikke at tale om, hvor få kvinder der blander sig i offentlige debatter om økonomi.

Nu er det ikke kun fremmedord, der er medvirkende til at der dannes kløfter; der er nogle ord, hvis betydning afhænger af, på hvilken side af kløften man befinder sig.

Ordet besparelse er et kodeord i dansk politik – og der ligger oceaner af forskelle i meningen af ordet afhængig af, hvem der bruger ordet.

Umiddelbart opfattes og betyder ordet besparelse – at spare på de offentlige udgifter, når det bruges af politikere. Sjældent får politikerne lov til virkelig at uddybe, hvad de mener hermed.

Dette skyldes efter min mening den måde, nyhedsformidling foregår på. TV har og har haft stor indflydelse på nyhedsformidling, billedsproget bruges mere end tidligere, og det er ingen tilfældighed at de aviser, der bruger den korteste form i spalterne, nemlig BT og Ekstra Bladet, er de mest læste. Alligevel vil jeg påstå, at en stor del af befolkningen får deres behov for nyhedsformidling dækket gennem tv-avisen. Det siger sig selv, at dette kun kan blive en overfladisk dækning, netop tv-avisen er jo de korte indslags avis; der skal så mange nyheder med som muligt for at give et dækkende billede af, hvad der sker her og nu. Dukker der en politiker op på skærmen for at tale om besparelser, vil det meste af nationen nikke og være enige, for alle mener jo, at de andre skal spare. Hvis samme flertal ikke helt er klar over, hvad et statsbudget dækker over, kan de roligt nikke. Viden om, hvilke poster der er tale om at beskære, griber forstyrrende ind. Det kan godt være, det trods alt vil få nogen til at lade være med at nikke samstemmende, hvis der bliver gjort opmærksom på, at det handler om at skære ned på undervisningsområdet, socialydelser til folkepensionister, børnetilskud, dagpenge til arbejdsløse osv. Sandheden er jo, at det er disse ting, der er de største poster, og besparelser på disse områder betyder, at de dårligst stillede skal betale regningen.

Selve ordet besparelse er selvfølgelig neutralt, men det opfattes ikke sådan, og skal ordvalget ikke grave endnu dybere kløfter i befolkningen end der er af andre grunde, kræver det, at der bliver mulighed for at få tid nok til at forklare og lytte. Og fremfor alt kan det ikke nytte at tro på, at det folkestyre vi trods alt har, kan opretholdes, hvis politikerne overtager økonomernes sprogbrug.

Krav nr. 1 til politikerne burde være, at de taler et sprog, som alle kan forstå – ulykkeligvis er der folk, der tror, at jo flere fremmedord en politiker bruger, jo dygtigere er han. Det behøver ingenlunde at være tilfældet.

# Modersmål – Sprogkløfter

## *af Lise Hansen*

Ser vi nærmere på ordet »modersmål«, ser vi, at vi forbinder vort sprog med en moder = noget kendt og trygt, som vi holder af, forstår og omgås, fortroligt, ægte og uforfalsket. Som det nære, gensidige forhold mellem mor og barn, hvor nuancerne fornemmes, fordi man har sanserne åbne derfor, således skulle danskernes forhold være til vort sprog.

Kimen til den senere fortrolighed med sproget lægges i de allerførste leveår, ved at forældrene giver sig tid til at lytte til de signaler de små udsender, og »svare« hensigtsmæssigt derpå.

For intet varmer som en rigtig god samtale, hvor én har noget på hjerte, man lytter med interesse og indlevelse. Der opstår en kontakt, hvor man åbent giver og modtager; der opstår en harmoni, ligesom inden for musikken når udsendte svingninger harmonerer.

Men er det ikke for sjældent vi oplever dette?

Spørgsmålet er, om det skyldes sprogkløfter eller manglende evne til at lytte og en sjælden selvstændig tankevirksomhed og stillingtagen.

Nu skulle jeg koncentrere mig om *sprogkløfter*, og enhver kan se, at det er et fremmedelement, der ikke hører hjemme i forbindelse med vort modersmål. Modersmålet skal være bindeleddet mellem alle mennesker med rod i dette land, gøre os til eet folk, styrke samhørigheden, i stedet for at lukke nogen ude, som bærer af vor kultur fra slægt til slægt.

I den forbindelse tror jeg, vi har en fordel på landet. Vor verden

er ikke splittet op i et arbejdsliv med et sprog, et familieliv med et andet og et fritidsliv med et tredie. Livet udgør en harmonisk helhed, hvor flere generationer er fortrolige med, hvad der tales om. En bondekone har mulighed for, gennem det tætte familiefællesskab dagen igennem, at bringe en bevidsthed, et sprog, en kultur videre til næste slægtled, men 40% må nu ud for at supplere indtægten.

Desværre er det sjældent at de hjemmearbejdende deltager i den offentlige debat.

De har ofte ro til at tænke tingene igennem, og der ligger livserfaringer bag deres meninger, men de mangler træning i at formulere deres tanker, da de dagligt taler med så få, og de er frataget selvtilliden og troen på, at deres meninger er lige så værdifulde som andres.

Dermed får debatten også slagside til »ekspertvældet«.

Hvilken betydning spiller Radio og TV for sprogudviklingen?

For radioens vedkommende synes jeg, at der er mange gode og alsidige programmer. På program 1 kan lytterne få indlevelse i mange nye begreber i tiden og mange historiske sammenhænge. Men mange bruger radioen som baggrundsstøj. Den står på musik hele tiden, af sprog hører man kun nyhederne og evt. regionalradio. Disse indslags sprog og alsidighed får da stor betydning. 64% af befolkningen lytter til regionalradio i Sønderjylland. Her benytter man sig af et godt sprog, har ikke glemt humoren, lader folk komme til orde uden at lægge bestemte meninger i munden på dem. Den er folkelig.

De der lytter mest til regionalradio er samtidig dem der ser mest TV, det er midaldrende mennesker med kort skolegang.

Derfor kan regionalradio og regionalt TV få stor betydning for sprogudviklingen, for styrkelse af vor identitet og til at lære andre vore forhold at kende gennem landsprogrammerne.

I Grænselandet har man altid værnet om dansk kultur og

egenart. I andre egne af landet vil man gerne lytte til sønderjyder, for som de siger, når sønderjyder udtaler sig, *siger* de noget, der er værd at lytte til.

Mange lader radioen køre på det samme program dagen igennem. Ønsker man da, at flere får del i eller vænnes til f.eks. »sprog-«udsendelser, kunne nogle evt. »smugles« ind på musikprogrammerne, for det kræver en handling at slå om eller slukke.

P4's programmer har været eensidige og af ringe sproglig kvalitet.

Et TV-apparat er noget vi skal lære at leve med i familierne. Det kan være et familiesamlende midtpunkt og give stof til eftertanke, samtaler og oplysning.

Falder man bare trætte ned foran det, og lader det ene program flimre oveni det andet, uden at stoppe op og gøre sig klart hvad der siges, eller hvad man selv mener, uden at svare på, hvad børnene spørger om, (så »hold mund« bliver det ord, de oftest hører), uden at hellige hinanden opmærksomhed, ja, da kan TV blive fordummende og familiefjendsk.

I mange hjem har TVs indtog gjort, at man taler mindre med hinanden.

Hvilken indflydelse har det så på sprogudviklingen?

DR har faktisk ingen undersøgelse af, om det forstås, det der sendes, om det modtages, men kun om hvor mange, der lukker op for kassen.

Bliver der lyttet efter ordene, eller »ses« udsendelserne først og fremmest? Vor evne til at lytte er aftaget, vi bliver bekendt med flere ord, men ikke fortrolige med den begrebsverden der ligger bag. Vor evne til at udtrykke os bliver naturligvis ringere af ikke at blive brugt.

Børn ser mest TV. I stedet for at tale med forældrene, istedet for at lytte til højtlæsning eller høre om »gamle dage« af bedsteforæl

drene, sidder de alene foran TV-skærmen. Der er ingen de kan spørge om, hvad det er de ser.

I Syd- og Sønderjylland ser børn mere TV end i andre dele af landet, på grund af de tyske TV-tilbud.

60% så vesttysk TV en tilfældig dag.

De små vil da helst kunne forstå, hvad der siges, men om formiddagen sendes f.eks. kun tyske børneprogrammer. Senere kan de vælge mellem 3 tyske og 1 dansk. Hvis det danske ikke er »noget særligt«, får de ikke beriget deres danske ordforråd, de får ikke tilført åndelig næring gennem modersmålet, men får små daglige dryp af en kultur, mentalitet og livsopfattelse af andre værdinormer og etiske holdninger til tilværelsen, end den der er vor.

Mange af de danske børneprogrammer kunne være meget bedre; vi kan sagtens undvære de udsendelser, hvor der tales i et utåleligt »pusse-nusse« sprog om de evindelige skilsmissebørn. Derimod var Jens Okkings oplæsning af eventyr glimrende.

Mange teen-agere dyrker deres egen kultur på tværs af landegrænser, afsmittet af den musik, der lige nu er sagen, af deres idoler og deres påklædning. Sprogligt kan de have deres egen jargon, påvirket heraf.

Men der er forskel på unge, og jeg synes Ungdomsredaktionen har haft mange gode udsendelser, der kan formidle en forståelse til forældre og bedsteforældregenerationen om ungdommens væsen og væremåde.

Derfor kan det ærgre mig, når vi ser nye danske film i TV, at der altid tales et groft, vulgært sprog af de unge. Kan det da være TVs formål at fremme en sådan sprogbrug – for andre unge lægger sig det efter for at være med på noderne.

Da København kun udgør 40% af befolkningen kunne man retfærdigvis benytte sig af andre sprognormer.

Foruden Børne- og Ungdomsafdelingen har TV en Sports-, Musik-, Undervisnings-, Underholdnings-, Kultur-, Teater-, Provins- og Aktualitetsafdeling.

Lad mig holde mig til Aktualitetsformidlingen.

Hvis vi skal forstå vor egen situation i Danmark, uden hvilken demokratiet og medbestemmelsen ikke fungerer, så betyder det overordentligt meget, at det sprog der tales, er os fortroligt, og at emnerne bliver alsidigt belyst, så vi selv kan danne os en mening.

Vi har længe ligget under for den såkaldte ekspertise i stedet for at støtte os til vor egen moral og snusfornuft.

TV hjælper ikke på dette.

Man spørger ikke folk, hvad de føler og tænker ud fra egne erfaringer, men lader kurver og tabeller belyse emnerne. Lyset trænger bare ikke igennem hos ret mange.

Jeg underkender ikke forskningens betydning, men for at den skal sige menigmand noget, må dens resultater fremstilles på et klart og tydeligt dansk. Det kræver et større arbejde, men burde være et krav, at man udviser den simple medmenneskelige respekt at formidle forskningsresultaterne til de mange.

Ofte støder man i TV på halve sandheder. Journalisterne synes ikke at være interesseret i at sagen fremlægges anderledes; på den måde bliver seerne vildledt.

Ofte slører politikere deres tale, kommer med fraser og klichéer.

Ofte pakker de deres svar ind, så de ingen ting siger.

Andre gange propaganderer de hver for deres. Det lyder så godt det hele, men den stakkels seer, der måske gerne ville prøve at forstå, hvem der har ret i de ganske modstridende forklaringer, har svært ved at få skovlen under.

Stilles der spørgsmål, svares der sjældent med et ja eller nej, men efter en lang udredning, der så sluttes af med et ja eller nej. Dette

forekommer mig kunstigt, for hvad er det da, de svarer ja eller nej til? Det de selv har sagt.

Man skal kende baggrunden, ofte skal vi vide hvad de *ikke* siger for at kunne vurdere. Det kræver en indsigt kun få har, og som man ikke får i TV.

Politiske udredninger er ikke til at gennemskue.

Er det rimeligt, at vi skal have dagspressen til at fortælle os, hvad det egentlig er, politikerne har fortalt os i TV dagen forinden?

Nej, derfor får *udseendet* af dem der optræder på skærmen lov til at spille en meget større rolle, end de ord, der bliver sagt, da der ikke er mange, der virkelig følger med.

Demokratiet er i fare, når det levende ord ikke er levende mere og når befolkningen ikke længere tænker selvstændigt og frit.

Vi må have mange flere ind og fortælle, hvad et evt. lovindgreb vil betyde for deres hverdag.

En anden ting, der er med til at dræbe sproget, er, at mange interviewede glemmer at bruge kropssproget, der kan være med til at levendegøre, hvad de mener og føler. Derved bliver mange debatter kedsommelige at lytte til og se på – de er uengagerende.

Ofte bruges tekniske udtryk kun for indviede. Det får mig til at tænke på amtsprogramrådsarbejdet, sprogkløfter og demokrati: Til næste møde i radiorådet skal vi behandle et bestemt emne. Til brug herfor får vi udsendt et materiale til belysning heraf. Men som en af DRs medieforskere sagde, det er nok ret *uforståeligt*, for da der altid er nogle, der har forstand på statistik, er vi nødt til at skrive teknisk.... Hvad siger I?

Hvad TV kan gøre ved sprogkløfterne:

Journalisterne skal selv tale et klart og tydeligt dansk, og tvinge de interviewede til det samme, og så skal det fremgå af det der siges, hvad det er der sker på forskellige fronter, så vi selv kan vurdere,

hvad der er rigtigt og hvad der er forkert. Vi skal have åndelig næring gennem et rigt sprog.

Desuden skal vi have flere gode danske programmer som et modspil til alt det udefra kommende.

Vi skal have et uafhængigt, konkurrerende TV2.

TV skal være med til at opbygge den tryghed, der ligger i *at forstå*, og den styrke der består i at kunne udtrykke sig klart og tydeligt.

# Tal dansk, din sorte hund!

## *af Arne J. Hermann*

»TAL DANSK, DIN SORTE HUND! – så skal vi nok svare for os.« Således reagerer den underkuede bonde Jeppe, da han stilles for retten, og advokaterne taler hen over hovedet på ham på deres spidsfindige juristsprog godt spækket med fagudtryk på latin.

I en fornedrelsens verden, præget af et bunduretfærdigt privilegiesamfund, rigt befolket med hyklere, spytslikkere og korrupte øjentjenere, er Jeppe i al sin sørgelige elendighed ikke mere underkuet, end at han har et klart blik for det urimelige i, at sproget benyttes som undertrykkelsesmiddel.

*Sproget som undertrykkelsesmiddel*

Jeppes sunde bondefornuft siger ham, at det er helt igennem meningsløst, at to advokater, som burde vide bedre, snakker om *hans* sag, – men hen over hovedet på ham.

Her har vi det klassiske eksempel på, at den jævne mand ikke er mere frustreret af sin paria-tilværelse, end at han har mod til at tale de »lærde« imod.

Og her har Holberg med »sort« utvivlsomt tænkt både på advokaternes sorte kapper og på deres tankegang. De er formørkede og menneskefjendske. Derfor skal de spiddes.

Desværre er sproget som undertrykkelsesmiddel stadig i høj kurs, hvilket vi næsten dagligt ser overalt – ikke mindst i den pædagogiske verden.

*Ad hoc udvalg om dysleksi*

Hvorfor må ting ikke hedde det, der er naturligt og indlysende for enhver?

Hvorfor må man ikke mere kalde en spade for en spade? – og hvorfor skal »eksperter« tilkendegive gennem sproglige krumspring, at de netop er eksperter – og derfor uforståelige for dem, de burde bestræbe sig på at »kommunikere« med på klart, alment forståeligt og nuanceret dansk?

Vi er nået dertil, at enten er sproget plat, forsimplet og banalt – eller også er det mandarin-sprog, som lægger afstand til menigmand.

Jeg husker for nogle år siden en konference for skolefolk i Gladsaxe, hvor der var lærere, administratorer, kommunalpolitikere og forældrerepræsentanter til stede.

En af de helt store »pinger« fra den pædagogiske top-ekspertise fortalte om en masse problemer i forbindelse med »dysleksi« og foreslog, at vi skulle nedsætte et »ad hoc udvalg« om dette emne.

*Eksperter i elfenbenstårne*

Ih, jo, – det måtte vi da gøre noget ved – og udvalget blev nedsat, selvom en del så lidt fjerne ud og hviskede med sidemanden.

Så endelig var der én, som havde mod til at bekende sin uvidenhed og spørge, om han virkelig var den eneste, som ikke vidste, hvad der blev talt om.

Et lettelsens suk gik gennem forsamlingen. Han var *ikke* den eneste! – og taleren måtte forlegent – og let hovedrystende – til at forklare, hvad han mente – på almindeligt, klart dansk.

Det var en kommunalpolitiker, der sagde de forløsende – og i virkeligheden anklagende ord, – og da taleren var kommunalt ansat, var der ingen vej udenom. Men man fornemmede en tydelig irritation over alle disse jævne folk, som i demokratiets navn »blander sig« i eksperternes gøremål. Det er jo det rareste at leve alene i sit elfenbenstårn.

Nu sidder i øvrigt samme ekspert trygt forskanset bag et andet og sikkert endnu finere skrivebord, hvorfra der sikkert produceres mange uforståelige pædagogiske rapporter, som aldrig når ud dér, hvor arbejdet gøres – i de tusindvis af klasselokaler, hvor hårdt prøvede lærere »på gulvet« gør dagens gerning.

*Forståelseskløften*

Når man som skolenævnsmedlem i en årrække har deltaget i et hav af forældremøder, skolekonferencer, udvalgsmøder osv., så er kløften mellem den virkelighed, elever, forældre og lærere oplever – og så eksperternes verden uhyggeligt åbenlys.

Et væsentligt træk ved denne forståelsesbarriere er netop sproget.

Hvorfor kan man ikke sige tingene som de er? Hvorfor skal alt laves om, så det lyder af noget helt andet. Hvorfor skal man tale om »evaluering«, »integrering«, »differentiering« (to slags: elev-differentiering og undervisningsdifferentiering), »hgn« og »p-fag«, »team-teaching« og »trump-metoder«, »svømmebæltefag«, »samlæsning« og »samspilsramte« elever, som vist nu kaldes »understimulerede panel-børn«.

Man kunne blive ved med at remse op og spørge, hvorfor det skal være nødvendigt med alt dette?

Er man blidt sindet, tilskriver man det en ungdommelig lyst til at gå nye vej – yngre folk ynder jo ofte det verdensfjerne.

Men ser man lidt mere hårdkogt på den forståelseskløft, der er opstået mellem eksperterne i de fine kontorer og alle os andre – så er det nok en tilstræbt strategi for at forskanse sig i elfenbenstårnene, hvor der ikke er adgang for menigmand. Det kunne jo være, at der var nogle med lidt færre fremmedord, der kunne klæde de kyndige af og spørge, hvad det egentlig skal nytte?

Mest besynderligt er det, at de, der taler »sort« ofte er folk, som ideologisk placerer sig på venstrefløjen, hvor det jo angiveligt er »folket«, man ønsker at tjene.

Men i virkeligheden undertrykker man folket, når man taler hen over hovedet på almindelige borgere.

*Foruroligende uvidenhed*

I takt med nedvurderingen af modersmålet overalt i undervisningssektoren – både på universiteterne, seminarierne og i skolerne – hvor timetal og indhold er blevet gevaldigt nedskåret i de senere år, sker der en gradvis fordummelse af befolkningen, hvilket igen giver eksperterne friere spil.

Selv simple fremmedord, som »ældre« med syv års skolegang er fortrolige med, har jeg i gymnasieklasser oplevet et foruroligende ukendskab til.

Jeg kunne nævne lange – sørgelige – lister, men skal nøjes med et par eksempler, som ikke er særsyn – det er typiske, fornuftige gennemsnitselever, jeg tænker på, når jeg kan berette om ukendskaber i gymnasiet til ord og begreber som: biskop, amtmand, pamper, dogmatisk, mæcen, karrig, polemik, prioritere, boheme, eksklusivaftale og personer som Hans Tavsen og Peter Sabroe. Én mente, at ordet »patetisk« måtte have noget med paté at gøre.

*Tåget tankespind*

Det er ikke underligt, at eleverne bliver desorienterede og forvirrede, når der ikke gives klare regler for, hvad der skal ske i timerne, og når de, der burde vide bedre, fortaber sig i tåget tankespind.

Et karakteristisk eksempel er en artikel i det netop udkomne nummer af »kursiv«, der er medlemsblad for Dansklærerforeningen (som omfatter lærere både i folkeskole og gymnasium). I Dansklærerforeningens publikationer har modersmålslærerne igennem generationer hentet megen nyttig inspiration til den daglige undervisning. Men nu er det ved at blive skralt, fordi man dels fortaber sig i politik og ideologi og dels dyrker det outreret teoretiske.

Den lødige litteratur, vor »kulturarv«, er ved at blive skubbet i baggrunden til fordel for det samfundsrelevante, politisk-ideologiske og polemiske.

I en lang artikel om en lille pjece, DSB udsendte i forbindelse med togforsinkelserne i den hårde vinter i 79 (et emne, der er lige i udkanten af danskundervisningen, vil nogen nok mene!) støder man på passager som denne:

»Når naturen i denne fantasmatik på det narrative niveau indgår som en uovervindelige kompetant, så ser vi her på det diskursive niveau, at det udelukkende var den narrative struktur, der i fablens form lod naturen spille denne rolle. Bag disse strukturer lader folderen os forstå, at DSB under andre bevillingsmæssige omstændigheder ville kunne have haft overtaget. Naturens funktion i teksten er at indgå i en narrativ struktur, der vendes på hovedet på det diskursive niveau. Det fantasmatiske rum, som naturen har aftegnet narrativt, bliver diskursivt til et handlingsrum for offentlige kompetanter, der kæmper i demokratiets og informationssamfundets kulisser. Det narrative rum, som naturen har tildelt kraft, uhyrlighed og styrke, beherskes diskursivt af offentlige systemer. At de diskursive modstandere ikke benævnes er betegnende, idet det vigtige er at teksten fremstiller systemer af offentlige instanser, hvis magtopgør kun inddrager demokratiet som kulisser.«

*Folkestyrets livsnerve*

– Ja, enhver kan digte videre og spekulere på, hvad en klasse ville sige til danskundervisning inspireret af ovenstående – for slet ikke at tale om den stakkels Povl Hjelt, som må undre sig såre.

Men det med demokratiets kulisser er vigtigt – dog nok i en anden betydning. For hvad er vort demokrati værd, hvis vi ikke lærer at meddele os til hinanden på en naturlig, klar og ligefrem måde?

Det er selve folkestyrets livsnerve, der her er tale om, – ja, det er faktisk al menneskelig kulturs fundament at leve i et fællesskab,

hvor man kan komme i umiddelbar kontakt med hinanden via sproget.

Hvor har vi en Holberg, der kan spidde nutidens Erasmus Montanusser?

# Modersmålet i kirken

## *af Karen Horsens*

Der er i forbløffende vide kredse i vort folk stor bekymring for den danske folkekirke. Kirken kan ikke råbe folk op, siger man. Det sprog, der tales i kirken, befinder sig lysår væk fra almindelige, jævne menneskers dagligsprog, og hvis folkekirken skal have en fremtid, bør, mener man, præsterne sendes på kursus for at lære tidens sprog at kende, lære at tale, så det siger moderne mennesker noget.

Man ser for sig billedet af hundredevis af præster, som står i deres kirker og taler og taler. Af og til kommer et af tidens mennesker ind, lytter et øjeblik, men forstår ingenting og går derefter ud af kirken for atter at tage del i den livlige samtale, som foregår dér, uden for kirkens rum, hvor moderne mennesker lever livet og taler med hinanden.

Det billede er i bund og grund falsk.

Danske præster er – hvad enten de synes om det eller ej – moderne mennesker, og præsters vanskelighed ved at tale, så det siger moderne mennesker noget, hænger sammen med moderne menneskers vanskelighed ved at tale, så de siger hinanden noget. Vi danske er så dejligt ligetil. Vi afskyer de store ord, vi er bange for højtidelighed af enhver art. Vi synes, det er pragtfuldt, når nogen med en frisk bemærkning kan bringe en lovligt alvorstung samtale ned på jorden. Uformelle og venlige som vi er, snakker vi let og gerne med hinanden, men vi ved sandelig også, at *tavshed er guld*, – og hver gang vi står i en situation, der ikke kan klares med en frisk bemærkning, tager vi dette guld i anvendelse. Det er vi nødt til, for vi véd ikke, hvad vi skal sige.

Vort modersmål virker udmærket, så længe vi taler om vejret, om mad, om de nye biler, om vore elendige politikere og om de

sidste sportsbegivenheder. Men det kommer mærkeligt til kort, om vi får brug for at tale om emner som døden, sorgen, kærligheden og Gud. Vi har glemt de ord, vi skulle bruge, og i stedet for at finde dem frem, bilder vi os ind, at vi slet ikke har brug for dem, at det er meget bedre at tie stille.

Måske har vi forvekslet »de store ord«, som er væmmelige, med de ord, der handler om store ting. Måske har vi begået den banale fejltagelse at forveksle højtidelighed med alvor. I hvert fald har moderne mennesker svært ved at tale, så de siger hinanden noget, såsnart der foreligger en situation, hvor livets og dødens alvor ikke lader sig afvise. Vi er blevet så friske og uhøjtidelige, at al den friskhed og uhøjtidelighed ikke passer til det virkelige liv, som rummer adskilligt, der ikke kan presses ind under disse betegnelser.

Der er nok nogle, der vil hævde, at det ikke er sandt, ja, at det tværtimod forholder sig sådan, at vi i dag taler mere om menneskers intime forhold og følelser end nogensinde før.

Dette sidste er sandt nok. Der holdes kurser, hvor man lærer at forstå sig på menneskelige følelser, og masser af populære bøger handler om medmenneskelige forhold og disses rette behandling. Ethvert oplyst menneske kan i dag tale med om traumer og depressioner, frustrationer og fortrængninger, komplekser og seksualneuroser.

Den omstændighed, at psykologers og psykiateres fagsprog i dag er blevet folkeeje, synes imidlertid ikke at have gjort det lettere for os ved ordenes hjælp at nå hinanden i de stunder, hvor vi mest behøver det. Når det tekniske begrebsapparat tager fat om vort højst personlige liv, vort forhold til vore medmennesker og til livet selv, gøres selve dette forhold til noget upersonligt, et stykke teknik.

Der var engang, der var noget, der hed en sørgende enke. Hun tilkendegav gennem sin klædedragt, hvordan det havde sig med hende, at hun bar på en sorg. Heri lå, at man kunne tale med hende om denne sorg, og hvis man ikke havde et sådant forhold til

hende, at det var naturligt, kunne man vare sig for at sige eller gøre noget, der kunne føles pinagtigt for et menneske, der var i hendes situation. En sorg er ikke nogen privat sag. Man kan sørge sammen med andre, og selv om en enkelt er særlig hårdt ramt, er sorgen et familieanliggende. I sorgen rykker vi nærmere sammen, vi, der er tilbage. – En gammel kone er nu om dage *deprimeret* efter at være blevet enke. En depression kan man ikke dele med nogen. Er man deprimeret, må man gå til læge. Omgivelserne kan konstatere, at det er meget rimeligt, at man får en depression, når man bliver alene efter et langt ægteskab, – men sygdom er det jo, og sygdom skal bare kureres. Den deprimerede er alene med sin læge og sit pilleglas – mest det sidste.

Der er mange, der er deprimerede nu om dage. Der er også mange, der er frustrerede. Frustration er udtryk for, at man af en eller anden grund ikke har kunnet klare tilværelsens problemer. Der er noget, der ikke har artet sig, som man havde ventet, og man har ikke kunnet ændre sagen og give sig tilfreds med at leve med forholdene, som de er. Frustreret, – det er også noget, man er helt alene, og med den frustration, man er alene med, er man sikkert en byrde for sine omgivelser.

Før ordet frustration blev indlemmet i vort hverdagssprog, hændte det, at et menneske blev skuffet. Når man er skuffet, er der altid nogen eller noget, man er skuffet over. Det er muligt, at man ikke har ret til at være skuffet, men den, der erkender, at han har skuffet et medmenneske, stilles dog altid over for et højst personligt spørgsmål. – Mere end over noget andet er sprogets teknificering gået ud over kærligheden. Vi er allesammen meget oplyste vedrørende de problemer og forviklinger, der kan opstå mennesker imellem, men det betyder i grunden kun, at det, der i gamle dage hed et kærlighedsskænderi, moderne mennesker imellem ved hjælp af sexuologiens ordforråd snarest kommer til at ligne en diskussion mellem to læger, der ikke kan blive enige om en diagnose. De ord, som kom fra hjertet, og som til hjertet går, synes at være blevet klemt ihjel mellem psykologiens tekniske beskrivelser og dansktop-lyrikken.

Hele denne udhungring af sproget, som gør det magert og fattigt, så det kommer til kort, når det gælder de væsentligste og vanskeligste ting i livet, er et folkeligt problem, som vi alle er fælles om, og som præger hele vores tilværelse.

Men det er klart, at problemet er særligt påtrængende i den kirkelige forkyndelse, for vi skal her bruge den del af det danske sprog, som er særlig hårdt ramt af det sproglige forfald.

Der er folk, der mener, vi blot kan konstatere, at moderne mennesker er fremmede over for kirkens gudstjeneste, og heraf udlede den konsekvens, at kirken helt må forlade sin gamle gudstjeneste, dens sprog, dens musik, dens ritualer. Man foreslår at lade den traditionelle gudstjeneste afløse af noget, der ligner et almindeligt selskabeligt samvær, hvor man på afslappet vis og i hverdagens sprog drøfter de problemer, der nu til daglig drøftes mand og mand imellem, og lytter til den musik, man er vant til at høre, hvor man ellers mødes for at have det rart sammen.

En sådan reformation af kirkens gudstjeneste ville imidlertid ikke løse noget problem. Man ville tværtimod trække det problem, som hverdagssprogets fattigdom er, indenfor i kirken, afskære det kirkelige sprog fra nogensinde at komme til at øve den folkelige tjeneste, det ville være at komme hverdagssproget til hjælp og berige det – og først og fremmest ville man svigte den forkyndelse af evangeliet, som er kirkens eneste egentlige opgave. Det er sandt nok, at gudstjenesten ikke handler om de problemer, der til daglig drøftes mand og mand imellem; men det skal den heller ikke. Når evangeliet skal forkyndes, må der nødvendigvs tales om de problemer, der til daglig forties mand og mand imellem, og det lader sig ikke gøre, hvis forkyndelsen skal proppes ned i en sproglig form, der er skabt i en dagligdag, hvor vi alle har vænnet os til at kun at gide høre efter, hvis man byder os noget, der lyder let og underholdende.

Man støder hyppigt på den opfattelse, at fejlen ved kirkens forkyndelse er den, at præsterne er teologer. Disse lærde akademikere kan naturligvis ikke tale, så jævne mennesker kan forstå det,

siger man. De taler teologiens støvede sprog, og det, vi savner, er nogle friske folk fra »det virkelige liv«, som kan tale til folk i deres eget sprog. –

Erfaringen modsiger – ærlig talt – denne opfattelse. Det hænder ikke så sjældent, at lægfolk prædiker ved gudstjenester i dette land, og i langt de fleste tilfælde viser det sig, at lægmanden taler mere traditionelt-kirkeligt end nogen teolog. Måske er den samme lægmand i hverdagens liv i stand til at tale djærvt og i friske og jævne udtryk om den kristne tro, men når han skal udforme en prædiken, griber han til det tilvante, og det bliver hyppigt det særdeles tilvante.

Endelig findes der i dette land udløbere af de religiøse vækkelsesbevægelser – bl.a. den karismatiske vækkelse – som vi kender fra udlandet. Også her taler man om teologernes støvede sprog, men finder modsætningen hertil i vækkelsens egen tale: det er alene omvendelsen, troen, åndsstyrken, det kommer an på.

Hvordan man vil stille sig til denne påstand, er naturligvis et trosspørgsmål. Men har man gennem nogen tid læst nogle af de blade og tidsskrifter, der udgives af øjeblikkets vækkelsesbevægelser, må man konstatere, at disse bevægelser ikke er af en sådan art og karakter, at et nyt sprog er blevet skabt i deres forkyndelse. Tværtimod synes denne forkyndelse at udgøre et helt museum for det mest forslidte og udvandede religiøse sprogbrug igennem de sidste hundrede år.

Der gives ikke nogen nem udvej af den sproglige knibe, vi befinder os i. Kirken skal stædigt og vedholdende tale om de problemer, moderne mennesker officielt slet ikke har og derfor heller ikke formår at lade komme til orde, og præsten skal – som det moderne menneske, han selv er – finde de ord, gennem hvilke vi moderne mennesker kan genkende problemerne som vore. Jesu evangelium skal forkyndes, så det kan høres, at det taler til mennesker, der har de byrder, der er vore.

Det koster slid. Der skal arbejdes med ordene, indtil de føjer sig og udtrykker præcis det, præsten selv har hørt i denne tekst, han skal forkynde. Er det først lykkedes, vil ordene nok også være

forståelige for menigheden, for vi befinder os på et område, hvor de almindelige kløfter mellem studerede og u-studerede folk ikke betyder noget.

Dette slid med ordene er ikke en ny opgave, som er kommet til denne generation af præster. Men hvis vi i dag føler opgaven særligt vanskeligt og hyppigt løser den dårligt, kan noget af forklaringen måske ligge i, at arbejdet med sproget gennem flere generationer har været ringeagtet. »Skrivebordspræster« har været – og er i et vist omfang fremdeles – i foragt. Præsten skulle ikke sidde og hænge over teologiske studier og anden prædikenforberedelse; han skulle organisere menighedsarbejde, sætte menigheden i sving med mangehånde aktiviteter og i det hele taget ugen igennem være til disposition for den kreds, der samledes om det kirkelige arbejde i sognet. Prædikenen var ikke længere præstens første og fornemste opgave, – der var ikke levnet ham tid til at arbejde med ordene, der er nødvendige, om forkyndelsens sprog skulle forny sig, sådan som alt sprog bestandigt skal fornyes.

Men er arbejdet med ordene kommet i foragt på det sted, hvor man af al magt skulle bestræbe sig på at forkynde Vorherres eget ord rent og purt – samt klart og tydeligt, så burde man måske ikke undre sig over, at dagligsproget i dagens Danmark er gået i forfald.

Når det er sagt, at det ord, der skal forkyndes i kirken, er Vorherres eget ord, står vi naturligvis ved det, som i hele denne sammenhæng er hovedsagen: at Vorherres ords skæbne i denne verden afhænger af Vorherre selv, og ikke af nogen som helst menneskelige anstrengelser.

Vor sjæl er døv og stum
for evangelium,
men høres vil Guds ord
og føres trindt på jord,

– siger Grundtvig, og det vil sige, at om vi hører forkyndelsens ord som Guds ord til os, beror det altid på et under. Overbevise en modvillig menneskehed om Guds ords sandhed kan kun Gud selv.

At sjuske med forkyndelsens ord under henvisning til Vorherres magt over sit ord og over os allesammen, er dog ikke tro, men

dovenskab. Når Vorherre selv tager vare på, hvad der kommer ud af, at hans ord forkyndes, er forkynderen netop fri til at sætte sin flid ind på arbejdet med sproget og ordene.

En nærmere udfoldelse af dette forhold ville imidlertid sprænge denne artikels rammer og blive til: en prædiken.

# Dansk set udefra

## *af Poul Høst-Madsen*

Siden anden verdenskrig har jeg opholdt mig i udlandet, den meste tid i U.S.A., men også gennem flere år i det fjerne Østen og Afrika, og i kortere tidsrum i en række andre lande. Ikke desto mindre har min kontakt med Danmark været betydeligt nærmere end de fleste udlandsdanskeres. Vi har tilbragt de fleste af vore ferier i Danmark, har haft mange besøgende fra hjemlandet og i lange perioder, ofte flere år ad gangen, haft unge danske fra mange dele af landet boende i huset. Vi har derfor kunnet følge godt med i udviklingen i det danske sprog, også i den yngre generation, hvor de fleste fornyelser finder sted. Samtidig har vi forsøgt at bevare vort danske sprog rent uden indblanding af fremmede ord og vendinger – en udfordring, der skærper iagttagelsesevnen overfor nydannelser i sproget. Med denne baggrund er den tildelte opgave at beskrive udviklingen i dansk set udefra omtrent lige så omfattende som den at beskrive den indefra, og besvarelsen indenfor de givne rammer må nødvendigvis bygge på indtryk og eksempler.

### *Den engelsk-amerikanske indflydelse på det danske sprog*

I efterkrigstiden har engelsk, særlig i dets amerikanske form, udviklet sig til et modesprog; det har afløst indflydelsen fra fransk, som i forrige århundrede var den overvejende fremmede påvirkning. Engelske gloser er trængt ind i dagliglivets sprog, navnlig indenfor den yngre generation, men engelsk indflydelse har også bredt sig i mere seriøs sprogbrug, bl.a. i den akademiske verden, i mange tilfælde hvor danske udtryk ville være dækkende og mere naturlige. F.eks. benyttede fornylig Folketingets tidligere formand ordet »facts« i en avisartikel; da man ikke kan sige »fact-

sene« ville »kendsgerninger« have været et mere naturligt udtryk. Brugen af engelske gloser kan være uundgåelig, hvor de ledsager indførelsen af nye begreber, der vanskeligt lader sig omskrive til dansk.

Det er sikkert vanskeligt for indlandsdanskeren at opdage oversættelse af engelske idiomatiske udtryk. Jeg skal nævne et par eksempler.

Udtrykket »det er op til dig« anvender en af betydningerne af det engelske »up to«. Denne kliché er trængt stærkt frem på bekostning af lige så gode eller bedre danske udtryk. Vi har f.eks. et herligt dansk udtryk »det må du selv om« tilhørende uformelt dagligdags sprog. Men »op til« bruges også i en række tilfælde, hvor en mere nuanceret udtryksmåde ville være på sin plads. Hvis man i avisen læser, at »det er nu op til ministeren at afgøre«, betyder det ikke mere end »at det er nu ministeren, der må afgøre«. Meningen kunne også være den mere præcise, at »det påhviler ministeren at afgøre«. »Det er op til dig« kan også betyde, at »det er på dit eget ansvar«.

Modeordene »bakke op« og det endnu værre »opbakning« stammer også fra engelsk. I gamle dage kunne man bruge »støtte« i begge betydninger, et udtryk vi har indført fra det sydlige udland århundreder tilbage. Det er enklere og derfor kønnere stilistisk set.

Udtrykket »focusere på«, der er hentet fra fysikkens verden og ikke er idiomatisk, er en direkte oversættelse af det engelske »focus on«. Det virker som en fremmed fugl i det danske sproglandskab, medens det tilsvarende engelske udtryk ikke er opsigtsvækkende i det angelsaksiske blandingssprog. I de forbindelser, hvor »focusere på« optræder, kan udtrykket ofte med fordel erstattes af »lægge hovedvægten på« eller »lægge mere vægt på«.

Ordet »diskriminere« er et internationalt vandreord af latinsk rod, som vi også har fra engelsk. I den ud af adskillige betydninger, hvori vi har overtaget ordet, har vi unødigt forenklet det. »Discrimination« på engelsk kan være positiv eller negativ: man

kan favorisere eller vise fordom mod. I denne betydning tager verbet ikke genstandsled. Her i landet kender man kun den negative betydning. Man taler om at diskriminere visse racemæssige eller religiøse grupper. Det ville være i overensstemmelse med engelsk og en mere nuanceret sprogbrug at tale om at diskriminere til fordel for eller imod dem.

*Andre sproglige nydannelser*

Som udlandsdansker lærer man hurtigt at forstå en række andre nye udtryk, selvom man er noget utilbøjelig til at bruge nogle af dem. Jeg skal se helt bort fra »slang«. Det forsvinder gerne ud af sproget, når de unge bliver ældre, og en ny generation finder på noget nyt. Hermed nogle eksempler på andre ord og ordforbindelser, som er trængt frem i det danske sprog under min udlændighed.

»Problematik« er et modeord, som sjældent betyder mere end »problem« eller »problemer«. Det anvendes til overmål. Da reglerne om beskatning af spiritus var under overvejelse i EF, ville en politiker rejse »problematikken« i Folketinget. Hvorfor ikke »rejse sagen«? Man diskuterer også den »problematik,«, der opstår i familielivet, når TV begynder at sende populære underholdningsprogrammer, når familien skal spise til middag.

Ordet »situation« er ikke nyt, men bruges nu ofte som et overflødigt fyldeord. »Befolkningen i patient-pårørende situationer« (en vending jeg har set på tryk) betyder vel helt enkelt »patienter og deres pårørende«. Den overflødige brug af »situation« synes særlig udbredt blandt de akademisk uddannede pædagoger.

»Tage højde for« har næsten helt fortrængt synonymer som »tage i betragtning«, »vi har regnet med« eller det mere komplicerede »det er indgået i vore overvejelser«. »Tiltag« svarer til initiativ i betydningen handling; det er åbenbart indgået i sproget fra svensk og synes endnu noget kunstigt. »Satse på« er et andet modeord, som ikke har noget fortrin fremfor en række synony-

mer, som det er ved at fortrænge, såsom »sigte mod«, »stile mod«, »anstrenge sig for«, »arbejde på«. Nu kan man også »blande sig« uden at angive i hvad. »Køre« er blevet en slags omnibus-ord, som bruges i en række forbindelser, hvor en mere præcis udtryksmåde ville være at foretrække. Hvorfor skal man f.eks. »køre« og ikke »føre« en politik. Hermed er vi kommet over til sjuskeriet i sproget.

*Sjuskeriet i sproget*

Det er et hovedformål for Modersmål-Selskabet at bekæmpe det tiltagende sjuskeri i det talte og skrevne sprog. Selskabet har angrebet problemet rigtigt ved på et tidligt tidspunkt at undersøge uddannelsen af dansklærerne i en særlig publikation med titlen »Hvor lærer lærerne dansk?«. Det er en deprimerende konklusion, at en lærer kun behøver at have deltaget i 140 timers undervisning (uden mødepligt) i det første år af en fireårig seminarieuddannelse for at kvalificere sig som dansklærer fra første til syvende klassetrin, de vigtigste år.

For udlandsdanskeren forekommer den udbredte modstand hos visse pædagoger mod sprogrigtighed og undervisning i grammatik aldeles urimelig. Modstanden udkæmpes i det hellige demokratis navn; vi skal alle være lige og derfor bringes ned til den samme lave sproglige fællesnævner. Denne ensretning virker diskriminerende mod de evnesvage og dem, der kommer fra vanskelige familiemæssige og sociale forhold, fordi deres eneste chance for at forbedre deres sprog er skoleundervisningen; de velbegavede og de, der kommer fra gode hjem, skal nok klare sig. Når man drøfter problemet med lærerne, får man at vide, at de ikke kan bruge et godt rigsdansk i skolen, fordi det ville gøre det umuligt for dem at »kommunikere« med eleverne. Er vi nu kommet så langt ud, at det er børnene, der skal lære lærerne dansk og ikke som før i tiden omvendt? Nedvurderingen af sprogrigtighed forekommer besynderlig for udlandsdanskeren, der finder tilegnelsen af et godt dansk

den bedste forudsætning for at lære fremmede sprog – hvis man sigter højere end mod blot at gøre sig nogenlunde forståelig.

*Sprogets almindelige udvikling*

Det er naturligt, at et sprog udvikler sig; grammatikken forenkles og ordene forkortes. Historisk har en sådan udvikling gjort sprogene mere smidige og lettere at bruge for udøverne, samtidig med at de er blevet berigede gennem nydannelser og indflydelse udefra. Imidlertid har udviklingen i det danske sprog i efterkrigstiden været så radikal, at det er svært at finde et sidestykke i sproghistorien. Det har været så som så med berigelsen; og forarmelsen gennem tab af nuancer har været overvældende.

Bag udviklingen ligger både politiske faktorer og forskydninger i befolkningens sammensætning. Den væsentligste politiske faktor er måske oprøret mod det »etablerede samfund«, som begyndte, da velstanden, inklusive de deltagende unges, havde nået et højdepunkt. Det gjorde dem socialt »engagerede« (et andet modeord) og derfor fjendtlige overfor et klart rigsdansk, som de urigtigt opfattede som »den herskende klasses«, d.v.s. privatkapitalisternes sprog; og sympatiske overfor en unuanceret »folkelig« udtryksform.

Samtidig er den rene landbefolkning svundet ind til ca. 8 procent af totalbefolkningen mod ca. 40 ved århundredskiftet. Industriarbejdernes andel er blevet gradvis reduceret på det sidste og er nu langt mindre end den offentlige sektors. Hovedstadsområdets andel har i de seneste årtier været for nedadgående til ca. 25 procent, medens provinsbyerne og andre bymæssige bebyggelser er vokset voldsomt og nu udgør over 60 procent af totalbefolkningen. Med den større spredning af erhvervslivet til provinsbyer og landkommuner er vandringerne mellem landsdelene taget til. Denne udvikling har givet de rene landbodialekter trangere kår, og blandingsforholdene mellem dialekterne har forandret sig og ført til større sproglig ensartethed landet over. Den uforholdsmæssige

udbredelse af den københavnske dialekt på bekostning af rigsdansk er blevet støttet af de »socialt engagerede« medier.

Sproget indenfor universiteterne er blevet unødigt kompliceret, med kraftige ideologiske islæt. Det gælder også dem, der beskæftiger sig med danskfaget. De synes uden forbindelse med den folkelige kultur, som i dette århundrede har fået en opblomstring gennem en fornyelse af vor rige sangskat; jeg tænker herved på komponister som Carl Nielsen, Oluf Ring og andre af samme skole, hvis fremragende melodier udmærker sig ved naturlig sangbarhed og er skrevet til tekster af lyrikere som f.eks. Thøger Larsen, Jeppe Aakjær, Johannes V. Jensen og Helge Rode. En sådan udvikling af en sand folkelig og lødig sangkultur er set fra et internationalt synspunkt noget enestående i dette århundrede. Fra universiteterne får man imidlertid et forstemmende indtryk af navlebeskuende indavl, og det er ikke derfra, at Modersmål-Selskabet kan vente støtte i sine bestræbelser for at genrejse det danske sprog.

# Bureaukratiseringen af sproget

## *af Bertel Haarder*

Når alt andet bureaukratiseres, *hvorfor skulle sproget da ikke også* blive bureaukratiseret?

Bureaukrater tænker i firkantede kategorier. De hader mangfoldighed og nuancer, skærer alle over én kam. Det er de nødt til, for de skal jo stille alle lige i teorien og bygge på ydre, konstaterbare kriterier.

Når kommunerne underkastes 1000 nye cirkulærer om året, begraves de samtidig i nye bureaukratiske ord og falbelader, som først embedsmændene, siden politikerne og journalisterne overtager og gør til deres. Ordene er kolde og tekniske, uden farve og saft. Sådan må de være.

Når der indføres planøkonomi med adgangsbegrænsning i uddannelserne, sker det samme dér. Og ligeså i erhvervslivet, når flommen af stive arbejdsministerielle cirkulærer afløser de lokale aftaler, man hidtil har klaret sig med.

Med samfundsvidenskabernes indtrængen i alle hjørner af de humanistiske fag (historie, dansk osv.), er vejen også her banet for en dyrkelse af det kvantificérbare – det, der kan inddeles i kategorier, klasser osv., medens det åndelige indhold og oplevelseskvaliteten trænges i baggrunden. Her kan planøkonomer og fremskridtsfolk tage hinanden i hånden.

Som en kendt – iøvrigt venstreorienteret – universitetslærer skrev i et brev til mig: »For centrets ledelse er filosofi lige så lattervækkende som astrologi, og man kører benhårdt efter en blanding af 70'ernes ideologikritik og 80'ernes erhvervsøkonomiske legitimering.«

I Det centrale Uddannelsesråd's »Modersmålsrapport« har man et synligt bevis for, hvorledes magteliten i uddannelsesystemet

øjensynligt er enig om at trænge det litterære indhold i faget dansk tilbage til fordel for samfundsnyttige kommunikationsstudier og opdragelse til demokrati.

Men andet kan man vel egentlig ikke vente af uddannelsesbureaukrater. Hvad der er galt er, at man overhovedet har sådanne råd og giver dem sådanne opgaver. Forsamlinger af embedsmænd fra staten og organisationerne vil uundgåeligt begynde at argumentere for flere bevillinger med håndgribelige nytte-argumenter, der kan gøres op i statistik og socialgrupper, eller som passer ind i den herskende politiske ideologi, der hidtil har været demokratismen.

I et sådant samfund må sproget uundgåeligt tørre ind i takt med, at dansk gøres til kommunikation og historie til samfundsfag, rørt sammen i passende blandinger med de øvrige åndsfag og de naturvidenskabelige fag i tværfaglige samfundsrelevante projekter, hvor man i grupper kan skøjte hen over de mest aktuelle problemer, uden at hverken ånden eller sproget risikerer at blive beriget med nye dimensioner. – Det er den danske undervisningsministers*) visioner for gymnasiet, der ivrigt fremmes gennem forsøgsvirksomheden og rektorudnævnelserne, og som afspejles i den helt urimelige dyrkelse af kedsommelig, sprogfattig triviallitteratur på bekostning af litteratur med åndeligt indhold, kvalitet og oplevelsesværdi.

Når mennesket anskues som et socialt væsen (U 90), når alt gøres til politik og klasse-analyser, indtørrer naturligvis de andre dimensioner i tilværelsen – og dermed også sproget, sådan som det er sket på universiteterne, seminarier og gymnasier. – At evnen til at anvende sproget nuanceret og korrekt samtidig er reduceret, kan ikke undre. Det er en bivirkning – et symptom på den ovenfor beskrevne tilstand.

Lad os f.eks. tage den ellers så udmærkede Mette Koefoed Bjørnsens artikel i Modersmål-Selskabet's årbog for 1981, hvor hun tilslutter sig målsætningerne i folkeskoleloven og i faget samtidsorientering med den begrundelse, at den dominerende

*) Undervisningsminister Dorte Bennedsen i Regeringen Anker Jørgensen indtil 10. september 1982.

vægt på samfundsforhold er »nødvendiggjort af samfundsudviklingen«. Hun mener, at den øgede vægt på samfundsfagene er nødvendig, bl.a. fordi det er blevet sværere at forstå de politiske budskaber med deres fremmedord og abstrakte ræsonnementer.

Jamen, er samfundsforhold da blevet vigtigere end tidligere? Nej, tværtimod. Nu, da de elementære fornødenheder er tilfredsstillet, har vi da mere overskud til at beskæftige os med andet end politik og samfundsnytte. – Men er det da blevet mere indviklet end tidligere? Ja, rapporterne og avisartiklerne og finansministertalerne er måske, men ikke problemerne. Tidligere blev problemerne blot ikke analyseret og beskevet så meget.

Det er selvfølgelig vigtigt, at vi lærer at bruge alle de samfundsvidenskabelige hjælpemidler, vi har fået; men at vi af den grund skal omkalfatre hele skolevæsnet og dyrke samfundsnytte i åndsfagene, det kan jeg slet ikke godkende. Og det er jo det, der er meningen med de udlægninger, der gives af folkeskolens formålsparagraf og de målsætninger, der udspys af vore talrige reformplanlæggere inden for uddannelsessystemet.

Hvad der er brug for er tværtimod at bekæmpe tendensen til, at den sociale dimension i tilværelsen overtager de øvrige dimensioner. Samfundet er vigtigt – men det er kun en af de mange tilværelsesdimensioner. Mennesket er bl.a. et socialt væsen, men dermed er det væsentlige om mennesket slet ikke sagt. Alt er ikke politik. Politik er tværtimod kun en lille del af tilværelsen – i hvert fald, hvis man lever i et frit land.

Kampen mod bureaukratiseringen af sproget er nøje kædet sammen med kampen for at afbureaukratisere og afpolitisere Danmark.

# Sprog og politik

## *af Erhard Jacobsen*

I den korte tid, Modersmål-Selskabet har virket, har det formået at øve betydelig indflydelse. Der er sat kræfter igang, som modvirker den forfladigelse af vort sprog, som ellers skred frem med faretruende hast, hjulpet af medierne og af politisk bevidste kultur-aktivister. Og der er skabt fornyet interesse for at dyrke det danske sprogs mange muligheder og for nødvendigheden af at udnytte disse muligheder.

Man skal ikke deltage aktivt i politisk debat ret længe for at erkende den afgørende betydning, som sprogkendskab og sprogforståelse har for meningsdannelsen. Det gælder for politikernes debat indbyrdes såvel som for deres mulighed for at vinde gehør i befolkningen og deres evne til at forstå, hvad »bureaukraterne« – altså embedsmænd og teknikere – giver af råd og anvisninger.

*»Jeg kan ikke rigtig udtrykke mig .....«*

Et af tidens mange modeluner er at *dyrke følelser*. Det er kommet på mode at skrive digte, at male eller »kreere« noget på anden måde, samt at danse rundt i gaderne i karnevalspåklædning (eller afklædning) – altsammen for »lissom bedre at kommunikere«.

Det er nytteløst og goldt at føre debatter om hvilken rolle, man i livets forskellige situationer skal tillægge henholdsvis følelser og fornuft. Ingen politiker vil frakende menneskelige følelser betydning; blot må man advare imod at lade udtrykte følelser påvirke meningsdannelsen i en sådan grad, at fornuft, logik og praktisk erfaring lades ude af betragtning.

Fra min gymnasietid er jeg belastet med påvirkning fra den litteratur, som nu formentlig efterhånden erstattes med lærernes

egne duplikerede guldkorn. To af fortidens digtere har på det område, vi her behandler, så at sige dannet min politiske samvittighed.

På den ene side Goethe, der lader Faust belære sin famulus Wagner om at »foredraget« og »deklamationen« ikke er det væsentligste:

»Hos børn og aber vil I bifald vinde, hvis det er det, I spidser munden på;
men aldrig vil I vej til hjertet finde,
hvis ikke Eders ord fra hjertet gå ..«

Overfor denne klare hyldest til *hjertets* tale stiller jeg den svenske digter Esaias Tegnérs lige så klare hyldest til *tanken,* som den kommer frem i *ordet.* Citatet er hentet fra hans »Epilog vid Magister-Promotionen i Lund 1820«, hvor han lader promotor formane de nye kandidater:

»Vad du ej klart kan säge, vet du ej;
med tanken *ordet* föds på mannens läppar:
det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta ...«

I nutidens studenter-uddannelse har man sikkert forlængst likvideret fortidslevn som Goethe og Tegnér, men jeg vedstår gerne, at de for mig har dannet grundlag for oplysning af en slags politisk samvittighed.

På den ene side må jeg selvsagt erkende, at menneskelige følelser spiller en væsentlig rolle i alle livets forhold, også når mennesker deltager i en politisk meningsdannelse. Tager man ved sin fremlæggelse af politiske spørgsmål ikke hensyn hertil, og er man ikke engageret i »sagen«, har Goethe ret i, at budskabet næppe når frem til ret mange.

På den anden side har jeg netop gennem personlig erfaring hyppigt konstateret en tendens til, at folk undskylder sig med: »Jeg kan lissom ikke rigtig udtrykke, hvad jeg mener ...«. Oftest

er sandheden, at den pågældende ved for lidt om en sag og derfor ikke har grundlag for at udforme en argumentation.

I den situation har jeg som en politiker, der ikke bare vil høre efter, hvad folk siger, og snakke med folk, men også udforme handlinger og beslutninger, pligt til at frigøre mig af uklare følelser og fornemmelser. Hvad folk »kan li'«, eller »ikke kan li'« må ikke øve afgørende indflydelse på den mening, jeg danner mig om sagen. F.eks. at folk ikke kan lide krig, men ønsker fred. At de »er bange for« atomkraft; at de »er vrede over de høje skatter«; at de »er sure over«, at naboen får dagpenge uden at bestille noget o.s.v.

Her må jeg kræve af mig selv, at disse mange følelser omsættes i tanker omkring de kendsgerninger, som sagen rummer. Bag ordene må der ligge en afklaret tankegang, før en meningsdannende proces kan gennemføres.

Naturligvis spiller kendskab til ordene og deres rette betydning en overordentlig stor rolle. Uden et omfattende kendskab til det danske sprog og dets utal af nuancer *vil jeg ikke kunne tænke* sagen grundigt igennem, og endnu mindre fremstille den for andre. Og uden et vist minimum af gloseforråd og sprogkundskab i befolkningen, vil jeg ikke kunne forstås.

### *»Det har jeg aldrig sagt ...«*

I den forbindelse må jeg have plads for et personligt hjertesuk. Det drejer sig om personlige erfaringer, som er gode at lære af. Med største fornøjelse har jeg lyttet til en parodi, som »Linie 3« har bragt til verden, over min udtalelse: »Det har jeg aldrig sagt ...«. Hvad kan en politiker ønske sig bedre, end at revyer og tegnere interesserer sig for hans person?

Men spøgen har en alvorlig baggrund. Jeg har faktisk haft rig lejlighed til at protestere overfor de udlægninger, mine udtalelser har fået – derfor det hyppige: »det har jeg aldrig sagt ...«. Naturligvis kan jeg ikke fralægge mig selv noget af skylden. Af og til kan det gå stærkt, og så når man ikke at træffe alle sikkerhedsforanstaltninger overfor misbrug og mistydninger. Men i hoved-

sagen er jeg uskyldig. Det vil man bl.a. kunne fastslå ved at gå tilbage til tidligere udtalelser. År efter år har jeg brugt de samme vendinger, men de er blevet forskelligt opfattet – og mistydet.

Jeg tvivler ikke om, at det i overvejende grad er sprogvanskeligheder, der gør sig gældende. En eller flere tilhørere, som måske er skeptisk indstillet, møder med forhåndsindtryk af, hvad jeg står for. Med den tankegang i hovedet opfatter de mine ord anderledes, end de er sagt. Især når udtalelserne falder lidt uden for de traditionelle politiske vendinger.

Eksempelvis bliver min indgående kritik af manglende alsidighed i Danmarks Radio, og min begrundelse af et krav om kontrol med udsendelserne, refereret som et *krav om censur.*

På samme måde har jeg måttet konstatere, at et timelangt indlæg med gennemgang af de fejl og mangler, den nye skolelov medfører i Folkeskolen, refereres som et angreb på de lærere, der underviser i skolen.

I sådanne situationer erkender man, hvor nødvendigt det er, at kendskab til det danske sprog udbredes ad alle kanaler, som står til rådighed.

*»Om jeg så må sige ...«*

Den politiske verden bærer en stor del af ansvaret for, at budskaber misforstås, eller slet ikke forstås.

»Om jeg så må sige ...« er blevet en klassisk parodi på politikersproget. Udtrykket er irriterende, men uskadeligt. Lige så uskadeligt, som når Anker Jørgensen appellerede til »solidaritet« for at man kan »få en politik op at stå«, med det formål »hen ad vejen« at sikre, at »de bredeste skuldre må bære de tungeste byrder«. Han var »nået til en klar erkendelse af«, at han »næppe for nærværende« kunne regne med at få SF med til »den tunge ende af opgaven« o.s.v.

Han fik omgående et passende svar fra oppositionen, der »følte sig foranlediget« af statsministerens udtalelser til »påny at understrege nødvendigheden af« at »føre en mere fornuftig politik«. Der

skulle i første række tages »et rimeligt hensyn til erhvervslivets interesser«. Herudover ville det »være bydende nødvendigt«, at man »rettede skuden op« ved at »tage skeen i den anden hånd« og »satte tæring efter næring«. Kun gennem en sådan politik kunne vælgerne forvente, at der »bragtes orden i landets økonomi«.

Denne flom af intetsigende politiske fraser har nok bidraget til at vænne mange af med at lytte til politiske redegørelser. Andre har ladet sig indhylle i tågen; de benytter selv samme udtryksform, og de har svært ved at acceptere politiske indlæg, som er udformet i et andet sprog end det gængse.

*Ord brugt som skældsord*

Værre er det, at en række ord ikke kan bruges uden at fremkalde følelsesmæssige reaktioner hos mange læsere og tilhørere. Den slags ord kan blot slynges ud som skældsord og bliver således en dårlig erstatning for argumentation.

Det forannævnte eksempel med ordet »censur« er typisk. Uden forståelse for, hvad der ligger i begrebet censur, bruges ordet i flæng som et nedsættende udtryk og anvendes som kasteskyts, der bringer saglige debatter helt ud af kurs.

Et andet typisk eksempel er »profit«. I den engelsksprogede økonomiske litteratur før Marx var ordet uden værdiladning. Det angav slet og ret den betaling, som en forretningsmand kunne opnå for vovemod, opfindsomhed og dristighed – eller frækhed. Efter Marx kom ordet til at symbolisere alle privatkapitalismens rædsler og uretfærdigheder. Derfor kan man idag ikke bruge ordet i en saglig debat.

Ord som »demokrati« og »demokratisk« kan heller ikke uden vanskeligheder anvendes i en debat. I tidens løb er de misbrugt i så mange forbindelser, at man udsætter sig for at blive misforstået, hvis man anvender dem.

Det er forvirrende og forstyrrende for den politiske debat, når politiske fraser, skældsord og paroler anvendes til at tilsløre faktiske forhold eller dække over politiske retningers planer og

hensigter. Recepten er enkel: alt, hvad man selv står for, er »positivt«, »konstruktivt« eller »progressivt«. Modstanderen derimod er »negativ«, »reaktionær« eller måske endog »fascistisk«.

Så langt er vi nået i tankeforvirring, at man i presse og radio kan se Christianias ulovligheder og husbesætteres voldshandlinger fremstillet som demokratiske initiativer. Derimod taler man om »politivold«, når politiet – som forsvarer for den demokratiske stats lovlige organer – skrider ind overfor lovovertrædere.

Det er i den situation, at politikere stærkere end før må erkende, at sprogkendskab er af grundlæggende betydning for den politiske meningsdannelse. Alle, der værdsætter tankefrihed og meningsfrihed, må ønske Modersmål-Selskabet lykke og held. De resultater, Selskabet når, vil være af vidtrækkende betydning for hele vort samfundsliv.

# Hverdagssprog, specialsprog og sproglig armod

## *af Oluf Lauth*

Hverdagen er fuld af fagudtryk – og i stigende grad. Hvert fag – hver funktion i samfundet – har gennem de seneste årtier udviklet sit særlige sprog, som er forståeligt for de indviede, men forurolig-ende og fremmed for så at sige alle andre.

Det skal ikke her anfægtes, at specialistsproget er et nødvendigt redskab for de indforståede; det letter den indbyrdes kommunikation inden for specialet, skaber tryghed og sikkerhed i et lukket rum og får den enkelte indviede og indforståede til at føle sig som medlem af et åndeligt børstenbinderlaug.

Nogle vil sikkert opleve denne sproglige udvikling enten som uundgåelig eller måske endda som fremskridt, fordi enhver sproglig præcisering medvirker til at afgrænse et begreb eller et fænomen.

For så vidt har der længe eksisteret særlige fagsprog. Håndværkerne havde deres sprog, som beskrev redskaber og arbejdsprocesser. På samme måde havde bønderne et sprog, der havde sin rod i deres beskæftigelse med dyrene og jorden. Videnskabsmændene udviklede også et fagsprog – eller rettere: flere fagsprog –, der var en nødvendighed, såfremt de skulle kunne definere og beskrive de emner, som de beskæftigede sig med.

Der fandtes naturligvis endnu flere sprog end de nævnte, men alle havde de en funktion i forbindelse med bestemte gøremål. De kastede ikke skygge over menneskenes hverdag, forsøgte ikke at manipulere med deres sjæle.

Ganskevist blev det forsøgt, – for beherskelsen af et specialsprog vil altid være en fristelse til at tilrane sig magt over andre, undertrykke og umyndiggøre dem. Erasmus Montanus var ingen

ensom svale. Han har haft utallige brødre. Men udsættes Erasmus'erne for en Holbergs røntgenøjne, afsløres de i al deres hulhed som sproglige plattenslagere.

I min barndom og ungdom kunne mennesker tale sammen om stort og småt. De havde et fælles sprog, som gjorde det muligt for dem at samtale om hverdag og fest, glæde og sorg, privatliv og politik, liv og død. Jeg mener ikke, at denne opfattelse er et udtryk for nostalgi eller romantik, men at den er realistisk og kan begrundes med, at hverdagssproget var fuldt tilstrækkeligt til at beskrive tilværelsen i videste forstand.

Kun på to områder oplevede jeg den gang, at mennesker kom sprogligt til kort, ikke slog til, følte sig utilstrækkelige. Det skete, når de fik behov for at kontakte læge eller sagfører. Sygehuse og retssale lå uden for deres sprogs domæne. Juristernes sprog fandt de underfundigt og lægernes foruroligende.

Men det var nu til at leve med, mente de fleste, da kontakt til retsvæsen og hospitalsvæsen kun forekom i sjældne tilfælde.

I dag er det anderledes. Der er opstået flere og flere fagsprog, som beskæftiger sig med menneskets liv fra vugge til grav – gennemlyser det, analyserer det og anbringer de enkelte mennesker i kategorier. Det fatale ved denne rubricering er blot, at ingen af samfundets individer kan identificere sig med disse raffinerede betegnelser og begreber, – hvis de overhovedet forstår dem.

Intet menneske vil kunne acceptere sig selv som 'social taber' med sin værdighed i behold. Intet barn forstår, at det i virkeligheden er 'samspilsramt', når det smerteligt føler, at det har det elendigt hjemme og i skolen. Og hvem ville bryde sig om at blive betegnet som 'social klient'? Især ikke, hvis den pågældende vidste, at en klient hos de gamle romere var en person, som stod i et afhængigheds- eller beskyttelsesforhold til en anden.

Er et menneske blevet alene som følge af en skilsmisse eller ægtefællens død, eller kan det ikke længere klare sig selv på grund af alvorlig sygdom eller alkoholisme, er der næppe megen trøst at hente i at få at vide, at man har været udsat for 'en social begivenhed'.

Formentlig er de mange nye ord og begreber indenfor social-, sundheds- og undervisningssektoren udtænkt i et fortvivlet forsøg på at få styr på en mere og mere ustyrlig virkelighed. Kan man beskrive en fejl, en mangel, et forfald og give dem præcist dækkende navne, er opfattelsen vel den, at så er man samtidig godt på vej til at afsvække eller helt fjerne problemet.

Har et barn problemer i skolen – og det er der tilsyneladende flere og flere, som får – henvises det til 'specialundervisning'. Er vanskelighederne store, får barnet 'vidtgående specialundervisning'. Og endelig kan det i nogle tilfælde komme på tale at tilbyde et barn 'specialpædagogisk bistand'.

Disse pædagogiske begreber – og flere til – siger næppe den almindelige samfundsborger noget. Og da forældre til børn med undervisningsvanskeligheder oftest vil være ganske almindelige mennesker uden større indsigt i skolens fagsprog, forstår de ikke til fulde, hvad ordet specialundervisning betyder.

De ved, hvad en specialarbejder er. Men specialundervisning? Nej, her må de melde pas. Derimod føler de næsten intuitivt henvisningens konsekvenser. Deres barn er deklasseret, stemplet, ringere end de andre børn i den klasse, som det må forlade. Det gør dem usikre, skyldbetyngede og stumme.

Som så meget andet i den moderne begrebsverden er specialundervisning egentlig en abstraktion, indtil den bliver konkret virkelighed ved etablering af undervisningen. Men herefter er den et pædagogisk redskab, som bruges til at løse pædagogiske problemer.

Det er tilsyneladende glemt, at det specielle er det samme som det særegne, det særlige, undtagelsen. I stigende omfang bliver skolens problemer løst gennem henvisning til specialundervisning, og ingen spørger, om det er skolens udformning og indhold, der er noget i vejen med, eller om børnenes indlæringsvanskeligheder kan skyldes hjemlige og samfundsbetingede forhold.

Ordenes betydning går i skred. De mister deres reelle meningsindhold og forvandles til magi – ordmagi.

Tendensen til at manipulere med ord tager til. Ord tømmes for

deres oprindelige indhold, bliver blege og svindsotige. Eller gamle og kendte ord erstattes med nye begreber, der slører, nedtoner og gør håndfaste realiteter til sære abstraktioner.

Indtil 1980 eksisterede der i Danmark blinde, døve, vanføre, åndssvage o.s.v. Men i forbindelse med særforsorgens udlægning fra staten til amtskommuner og kommuner ophørte de med at eksistere. D.v.s. at for fremtiden skulle de alle gå under fællesbetegnelsen: 'personer med vidtgående fysisk eller psykisk handicap'.

Ikke længe efter udlægningen talte jeg om dette emne i en Rotaryklub. Rotarianerne er ellers honette og urbane mennesker, der aldrig afbryder én. Men denne gang skete det, da jeg nævnte den nye betegnelse for handicappede. En rotarianer bad om at få ordene gentaget. Det fik han, hvorefter han greb sig til panden og udbrød, at det var den mest bureaukratiske betegnelse for en gruppe mennesker, han nogen sinde havde hørt.

Naturligvis er betegnelsen bureaukratisk, fordi den ved at systematisere det usammenlignelige, sætte det uensartede på en fælles formel, øver vold mod virkeligheden. Men betegnelsen imødekommer også et behov hos moderne mennesker for at slippe for barske ord, der siger noget brutalt om tilværelsens vilkår.

Derfor er et farligt element i den sproglige nedbrydningsproces den tiltagende anvendelse af eufemismer, formildende omskrivninger, hvor hensigten er at afsvække alt, hvad der kan ængste.

Men omskrivning af ord og vendinger ændrer intet, fordi den samfundsmæssige realitet, som ordene skal dække, stadig eksisterer. Nissen flytter med. Nissen flytter *altid* med.

Når jeg som barn var gerådet i en heftig debat med en kammerat, og alle rimelige argumenter var sluppet op, var mit sidste trumfkort at forkynde: – Du er jo åndssvag mand! Da min søn var i samme alder, havde situationen ikke ændret sig. Blot hed hans trumfkort: – Du er jo evnesvag mand!

Umiddelbart skulle man tro, at denne diskriminerende brug af betegnelsen for en handicapgruppe som skældsord ikke længere var mulig. For hvem kunne vel finde på at udnævne sin modstan-

der i en diskussion til en person med vidtgående fysisk eller psykisk handicap?

Og alligevel kan det fremdeles lade sig gøre. Fra en tidligere grøn skole i det vestjyske har jeg nemlig fået berettet, at børnene ganske enkelt siger: – Du er jo vidtgående mand!

Privatsfæren indskrænkes, fordi den kortlægges, analyseres og vurderes – ikke ud fra det enkelte menneskes eller den enkelte gruppes selvforståelse, men derimod ud fra et sæt af normer, der mere handler om principper end om levende personer.

Mennesker bliver til statistiske størrelser og beskrives med ord, der er ukendte for de fleste. Men alligevel frygter de ordene, fordi de har erfaring for, at de mange definitioner, begreber og kategoriseringer kan spille en afgørende og skæbnesvanger rolle i hverdagen.

Formodentlig har mennesker altid næret mistanke til troldkarle, magere og andre ordækvilibrister, der ville binde dem med abstrakte besværgelser, som ikke havde rod i den nøgterne og nøjsomme hverdag.

Imidlertid synes sammenstødet mellem det folkelige og det ufolkelige sprog at arte sig anderledes denne gang. Folket er i defensiven, tager ikke stilling til eller afstand fra tungetaleriet, enten fordi det ikke kan forstå eller vil forstå ordenes og begrebernes indhold.

Men denne udvikling får konsekvenser – har allerede fået det. Det nye specialistsprog vinder terræn på bekostning af hverdagssproget. Specialistsproget bruges allerede nu til at beskrive mellemmenneskelige forhold (interpersonelle relationer!), samtidig med at hverdagssproget bliver tilsvarende fattigere.

Engang kunne mennesker tale med hinanden om døden. Det kan de ikke længere. Døden er blevet tabu, som de ikke tør nærme sig. Men også her er de emsige sprogfornyere parate med et forslag, der kan afsvække angsten for den sidste tid, før døden indtræffer.

De kalder det såmænd for 'terminalfasen'. Terminaler kender de

fleste fra charterrejser og faser fra elektricitetslæren. Så det skal nok gå altsammen.

Den sproglige forvitring, som modersmålet vedholdende udsættes for, er en sikker metode til at forvandle et folk til en almue, som ikke længere kan tale sandt om småt og stort, og jævnt om alt det høje.

Det vil blive én i sandhed *umælende* almue, som ikke besidder et ordforråd, der kan dække behovet i hverdagen, og som slet ikke kan forstå det sprog, der beskæftiger sig med samfundets anliggender.

Sproglig fattigdom er den farligste af alle former for fattigdom.

# Tålsomhed er ordet

## *af Henning Skaarup*

Holberg-citatet »Tal dansk, din sorte hund!« er ved at blive lidt slidt – kun et år efter at det blev taget frem pånyt. Sliddet skal jeg vende tilbage til. Lad os først se på selve citatet. Taget ud af sin sammenhæng kan det virke ret hårdt. Nu skal vi bedrevidende komme efter dig – din hund.

Jeg er blevet bedt om at se med kritiske øjne på sprogbrugen inden for områder jeg beskæftiger mig med. Det er undervisning, det er radio og tv, det er offentlig information.

Så kunne jeg komme efter hundene og som så ofte før søge at slå nogle sandheder fast om hvordan sprogbrugen bør være – med fare for kun at klandre. Det har jeg ikke lyst til.

Må jeg benytte denne artikel til at efterlyse en mere nuanceret holdning, en større forståelse for den enkeltes forudsætninger og evner. En større indsigt i arbejdsbetingelserne for den hvis job det er hver dag under pres at skulle udspy breve fra det offentlige eller artikler til dagspressen. En større tålsomhed over for dem der aldrig har fået mulighed for eller anledning til at arbejde med sproget som et finere redskab. Og først og fremmest en større respekt for sprogets frie liv og udvikling.

Og jeg glemte at efterlyse lidt smil – lidt glæde og forundring over alle de skægge måder sproget ter sig på.

Lad det te sig.

Nu skal jeg altså kritisere kritikken. Tillad mig at begynde med mig selv. Jeg kryber til korset – jeg hørte for resten for nylig en der sagde at han bed til det – og jeg indrømmer at jeg, hvad vort modersmål angår, har svært ved at kæmpe mig ud af en væmmelig intolerant holdning. Den har historiske grunde. Jeg er nemlig

vokset op med flade a'er – dét der mere neutralt hedder lukkede a'er. Det kan skam give problemer. For at komme frem i verden måtte jeg åbne dem – a'erne altså. Det er ikke let. Man begynder med at tale som Poul Reumert – hvilket virker fremmedgørende i en skolegård på Vesterbro i København. Så gik jeg i øvrigt (i to ord) så grueligt meget igennem for at ende som speaker i Danmarks Radio under Karl Bjarnhof. Samme beundrede forbillede sagde da han hørte mig ved speakerprøven: »Han lyder sgu som en kontorchef«.

Så blev jeg det.

Det er mit livs sproghistorie – meget kort fortalt.

Denne og tredive efterfølgende år som sprogrøgter har desværre også næret intolerancen. Som en anden Herman von Bremen kan jeg endnu tælle indædt mod de tyve, når en radiospeaker »præsenterer lytterne for et program« i stedet for at præsentere programmet for lytterne.

Jeg er dog kommet ned på at tælle til fire eller fem – så er det ovre.

Problemet er selvfølgelig at det er så hulens vanskeligt at afgøre hvad der er sprogligt sjusk eller naturlig sproglig udvikling.

Snart synes kritikken rimelig. Jeg kender mennesker i danske provinsbyer, der spjætter i stolen når deres by nævnes i Danmarks Radio. Fx. mener nogle i Odder at navnet på deres by skal udtales som flertal af en »en odde« og ikke som dyret »en odder«. De fleste i Odder kan efter sigende ikke høre forskel. Men kunne det ikke være mest praktisk at tage hensyn til dem der kan? Så undgår de spjættene.

Nogle bliver foruroliget ved i trafikradioen at høre at »der ligger en ambulance på vejen mellem Nakskov og Maribo!« Er der sket en ulykke? Slet ikke. Den kører der blot.

Man kan blive ved. Og man bør også nok blive ved – men med tålsomhed og selvbeherskelse. For man siger jo at »en bil ligger godt på vejen ...« Og det man siger bliver til syvende og sidst det rigtige.

Tålsomhed er ordet. Jeg føler stadig at jeg er rimelig i min kritik

af den sjuskede speaker der udtaler sangeren Herman Preys navn på engelsk i et program for Lieder-elskere. Jeg føler stadig at jeg er rimelig i min kritik af sprogligt sjusk hos mennesker hvis daglige arbejdsredskab netop er sproget. Men et fejltrin må ikke overskygge den kendsgerning at Danmarks Radios speakerstab er blandt de bedste i den vestlige verden – på højde med speakerne i forbilledet BBC.

Dog – jeg forstår mig – om De forstår, hvad jeg mener. Og dermed forstår jeg også de andre strenge kritikere, der gennem en møjsommelig læreproces har fået fastslået, hvad der er rigtigt og hvad der er forkert. Det er meget forlangt, at de – vi – skal kaste vrag på alle vore sproglige idealer og knæsætte enhver nydannelse med fryd.

Men det er ikke for meget forlangt at den sprogligt bevidste bestræber sig på at skille med omtanke, så hveden ikke ryger med ud.

Danmarks Radio er med til at gøre børns og unges sprogbrug kendt over hele landet. Og her har vi vel nok – hvæses der – beviserne på sprogets forfladigelse og forfald.

Glemmer kritikken helt, at de børn der i 30'ene og 40'ene lod sig høre i Danmarks Radio var udvalgte Iver'e og Inger'e på besøg hos Onkel Kaj.

Glemmer kritikken helt, at »unge« slet ikke kom til orde i Danmarks Radios udsendelser dengang? Alle de unge der suverænt skulle komme til at afgøre hvad der er brugeligt og godt dansk.

Og det er slet ikke for meget forlangt at enhver fejer for sin egen dør. Der er for mange letkøbte argumenter i dagens sprogdebat.

»Næh, da jeg gik i skole lærte vi sandelig at stave og sætte kommaer.« Hvor ofte har jeg ikke hørt den bemærkning efter et foredrag.

Og så præsenterer jeg en ordliste for mine tilhørere. 10 af ordene er stavet forkert, resten – 15 – i overensstemmelse med retskrivningsordbogen. Hvad sker? Den strenge 50-årige kritiker

finder 4-5 af fejlene – og tror at finde fejl i en række af de korrekte stavede ord!

På det niveau ligger meget af sprogdebatten i Danmark i dag. På det niveau bedømmes Folkeskolens arbejde – også.

Efter en enkel prøve i kryds- og bolletegnsætning ryger den strenge kritiker også i vandet med begge ben.

Men på et sådant grundlag hviler meget af kritikken af børn og unge i dag.

Mit ærinde her er ikke at trampe rundt i diskussionen om hvad børnene skal lære – og hvornår. Mit ærinde er at opfordre til rimelighed i argumentation og diskussion.

For nogle mennesker er det af afgørende værdi at kunne stave korrekt – dvs. i overensstemmelse med retskrivningsordbogen. For nogle mennesker er det af afgørende værdi at kunne sætte tegn efter en – efter min mening – fortvivlende overflødig kryds- og bollemetode. Nogle bliver tabere hvis de ikke kan. For alle kunne timer med terperi i disse discipliner have været brugt til noget bedre. Det er et ømt punkt – et dilemma for en lærer. Og når forældre så oven i købet stiller krav til skole og børn på det falskeste grundlag – så må dilemmaet blive til intet mindre end et helvede.

Det gælder retskrivning, det gælder tegnsætning, det gælder litteratur. Jeg vil påstå at ingen uden for litteraturforskeres kreds er bedre orienteret om ældre danske forfattere end jeg. Jeg har elsket Drachmanns digte fra jeg var tretten år gammel. Men jeg kan dog ikke blive forarget over at en københavnsk skoledreng efter et besøg på Skagen skrev, at han havde set »Draculas grav«. Selvfølgelig er greven mere levende i drengens bevidsthed end den gamle digter – om hvem dog mange ved at han har skrevet tekst til en af SHU-BI-DUA's sange.

Jeg kunne gerne unde den dreng glæden ved at kende »Den store Bjørns Endeligt«, og »Engelske Socialister« – når han bliver større. For hvorfor ikke også det gamle, som en af vore mest sprogsprælske tv-anmeldere skrev for nylig. Men det kræver jo så

meget – et overskud af tid fra hårdt arbejde – et overskud af intellektuelle kræfter og formåen – et inspirerende miljø. Sig selv stop. Men hellere end kendskabet til Drachmann under jeg ham fortroligheden med samtidens digtere – den kritiske holdning til sprogbrug i politik, aviser og reklamer, som skolen – også – giver ham i 1982.

999 ud af 1000 har kun læst tre-fire eventyr af en af verdens største sprogkunstnere. Men mange af de 999 tillader sig at sige kloge ord om ham.

9999 ud af 10000 aner ikke hvad dansk rigsmål er. Men mange af de 9999 tror at de taler det, og sætter sig til dommer over andres sprog.

Rigsmålet er et praktisk redskab for nogle mennesker – nyhedsoplæsere for eksempel. Dets værdi i øvrigt skal jeg ikke diskutere her. Jeg beder blot de mennesker der uberettiget påstår at de behersker det, om at beherske deres kritik af andre. De kan let risikere at komme til kort.

Tålsomhed er ordet. Hvad kan hvem forlange af hvem? Hvor går grænsen for »hvad enhver bør vide«? Må jeg tage et eksempel fra skolelærdommen igen.

I 1950 læste jeg Robert Neiiendams samling af afhandlinger og kronikker »Gennem mange år«. Han skriver i den første: »René Magnon de Montaigu – Navnet lyder næsten som en Fanfare, men kun få Mennesker i vore Dage aner, hvem han var. Man kan blive Student i Danmark uden at vide det.« Av, tænkte jeg. De skulle ikke have givet mig den eksamen. Jeg var blevet student i 1949 – uden at kende Montaigu. Det foruroligede mig skam. Senere konstateringer i hobetal af uvidenhed på andre interessante områder har hærdet mig. Og jeg tænker på Montaigu hver gang jeg er ved at forarges over et andet menneskes bundløse uvidenhed om et emne jeg tror at vide lidt mere om – også sproget.

Jeg tænker på at jeg som sprogligt bevidst ikke blot bør være en negativ kritisk betragter, og gå »glip af en Underviisning, som den faaes ikke af en bestemt Læremester, men af et hvilketsomhelst Menneske i Forbigaaende ...«

Børnene, de unge, lærerne og medarbejderne i Danmarks Radio står sprogligt for skud.

Dog er der vist ingen der har anklaget dem for at udtrykke sig i kancellistil.

Til den ende har vi jo også et andet taknemmeligt mål: Det offentlige.

Kritikken er ikke af nyere dato. I Conversationslexikon fra 1879 står »Cancellistil« defineret som »Den stive form i Regeringsautoriteternes offentlige Meddelelser«. Adjektivet var næppe rosende ment, og en anden form var også dengang erkendt som bedre. Jeg citerer fra Brev-Contoir- og Formularbog, 1875:

»Når man skriver, bør man søge at give sin Tanke det naturligste Udtryk, uden dog derfor at se bort fra, at der stilles andre Fordringer til en skriftlig end til en mundtlig Meddelelse. Thi ved siden af Udtrykkets Naturlighed bør der endnu tages Hensyn til dets Tydelighed, dets sproglige Skjønhed og Renhed; men disse Egenskaber vil netop hyppigst være tilstede der, hvor Tanken udtrykker sig simpelt og ligefremt.«

Den offentlige skrivelse der henvender sig til læsere om hvis forudsætninger man intet kan vide, kan ikke blive for enkel og ligetil. Så lad os blot stille krav til den trænede læser.

Kancellistilen har sine trænede læsere; de for hvem den er et uvurderligt fagsprog som lægens, ingeniørens og datalogens.

Misforståelsen, fejlen, det uheldige er alene at fagsproget er blevet og stadig bliver brugt uden for fagfolkenes kreds.

Dette misbrug i det offentlige – samt private virksomheders endnu mere uforståelige efterligninger – er dét der skal kritiseres.

Først når misbruget er udryddet kan man gøre sig håb om en ændret holdning til offentlige tekster. Indtil da må man finde sig i at selv det enklest formulerede brev karakteriseres vredt med glosen »kancellistil«, hvis brevet meddeler noget ubehageligt. Indtil da må man se at sprog rettes for regler som bager for smed – det *var* bageren der blev rettet – når det tåger for borgernes øjne i selvangivelsens stund.

Og det skønt der er sket en betydelig ændring til det bedre. Der

er mange eksempler på lysende klare lovtekster og på alment forståelige breve fra statslige og kommunale myndigheder. Ingen statslig annonce eller brochure, der udgives ved hjælp fra Statens Informationstjeneste, har undgået den mest moderne sproglige kontrol. Hvorfor sætte sit lys under nogen skæppe?

Billedet er altså nuanceret. Men kritikken er det sjældent. Det er offentligt sprog – altså skal det karnøfles. Bageren – den offentligt ansatte – rettes for smeden – politikeren – der har smedet de indviklede regler.

Men tålsomhed er – stadig – ordet. En anden ville kunne give politikerne et lige så varmt forsvar.

Med tålsomhed har Statens Informationstjenestes sprogkonsulent Bent Møller og professor Erik Hansen skrevet deres vejledning »og uden omsvøb tak«. Uden malice har de – på næstsidste side – citeret fader Holberg: »Tal dansk din sorte hund .....«. Siden er citatet blevet brugt både her og der – med nok så fordømmende miner.

Med interesse har over 30.000 offentligt ansatte bestilt – og ikke fået påtvunget – denne vejledning som fortæller hvordan man, som forfatterne siger, »ved hjælp af lidt sund fornuft kan forbedre sine sprogvaner når man skriver til sine medborgere.«

Sund fornuft! Tålsomhed!
Mit ærinde var at mane til dét.

Undskyld! Nu er der igen én i radioen der siger »premiereminister«. Lærer de mennesker dog aldrig ..... Det er da også for dårligt .... En, to, tre, fire, fem, seks, syv, otte .....

# Tænk på politikerne

## *af Michael Varming*

I 1969 udsendte justitsministeriet et meget nyttigt lille dokument på kun én kvartfolieside:

Vejledning om sproget i love og andre retsforskrifter. (Vejledning nr. 224 af 15. okt. 1969. Gengivet i Karnow)

I afsnit I siges: »– enhver som teksten henvender sig til, skal let kunne læse og forstå den. Formen skal være enkel og sætningerne korte og klare«.

Hele resten er så eksempler på dårlige og gode vendinger og ord. Fuld af sund sans: undgå fremmedord, lange ord, kancelli-udtryk, overflødige udtryk, passivkonstruktioner o.s.v.

Det tjener justitsministeriet til ære, at også selve vejledningen er let at læse og forstå. Man kunne ellers godt forestille sig at de selv var plumpet i og havde skrevet som de plejer. For intet er nemmere. Kancellisprog er overordentlig enkelt og let at skrive. En morsom leg med ord. Når jeg skriver til en kommune, gør jeg mig umage for at skrive så kancelli-agtigt som muligt. Mest for at drille, naturligvis. Jeg finder megen glæde ved at stykke mange og svære ord og paragrafhenvisninger sammen til lange knirkende sætninger. For kancelli-stil er også et ganske præcist sprog. Hele udsagnet skal stoppes ind i en eneste, lang sætning. Det skal ikke være muligt at citere et udsagn som er revet løs fra sin sammenhæng. Sætningen skal være en totalitet.

Det kan man i det højeste tillade sig, når man har vished for, at der kun er én eller ganske få, der skal læse ens udgydelse, nogle som turde være vant til den slags hovedbrud. Men den går ikke, hvis »almindelige mennesker« skal læse ens budskab. Med almindelige mennesker mener jeg også politikere. Dem tager man ikke meget hensyn til. De stakler. Hver dag vælter det ind med sager,

de SKAL vide noget om. Det går ud over nattesøvn, familieliv, helbred, overblik og koncentrationsevne. Deres beslutninger og meninger bliver overfladiske og ukvalificerede. En værre suppedas. De fleste har ikke før deres tid som politikere skullet læse så meget. Mange er på tegneserieplanet.

I marts 1982 udsendte Skolernes Småbørnspædagoger »6 beslutningsforslag fremsat i Folketinget den 19. januar 1982 - her fortalt for børn.« Titlen var »Politik for Børn«. Erik Kaufmann havde skrevet forslagene om, så børnene selv kunne læse og tage stilling til dem. Genialt! Jeg citerer hele punkt 13: »Børn i knibe«.

»Der kan ske noget slemt hjemme hos et barn. Noget der pludselig ikke er til at holde ud mere. Eller noget det ikke kan klare med sin mor og far.

Hvad skal et barn så gøre? Og hvad skal dets forældre gøre?

Skulle vi ikke sørge for nogle steder i hver by, hvor barnet så kunne gå hen og få hjælp? Og måske også dets mor eller far. Få nogle gode råd lige med det samme –.

Det skal ikke være et stort og fint hus eller kontor. Måske bare nogle andre mødre og fædre. Nogen der ikke har taget parti, men er gode til at forstå«.

Og så folketingsudgaven:

»Folketinget opfordrer regeringen til som led i en samlet børnepolitik snarest muligt at tage følgende initiativer:
– at fremsætte lovforslag om etablering af krisecentrer og beredskabsfamilier for børn i kritiske familiemæssige situationer.«

Folketingsversionen er godt nok kortere, men jeg er stensikker på, at politikerne valgte børneversionen. Den er så ligetil og fuld af forståelse for problemerne.

Iøvrigt synes jeg man burde tage konsekvensen af den »lille analfabetisme« hos politikerne, og illustrere meget mere. Når der nu så overbevisende er ført sag for, at en rigtig illustrationsgrad forøger forståeligheden af det læste – meget mere end illustrationerne optager af spalteplads, så burde man ikke være så karrig med billederne. Ikke som fyld, men som netop: illustrationer,

fremstillinger der kaster lys over tekstens dunkle indhold. Denne årbog kunne godt trænge til nogle billeder.

For nylig har jeg illustreret en debatbog for Statens Byggeforskningsinstitut: Den Gode By. Jeg skal ikke lægge skjul på, at jeg havde mere glæde ved at illustrere de bidrag jeg selv syntes bedst om end dem jeg syntes var dårlige eller kedelige. Det præger naturligvis bogen. Det har åbenbart også præget læserne, for når jeg snakker med nogle der har læst i bogen, så henviser de næsten kun til de rigt illustrerede.

Jeg vil hermed foreslå, at Modersmål-Selskabet indstifter to priser: en der gives til den institution der har skrevet den bedste tekst beregnet på offentligheden, og en til den institution, der har leveret det mest ulæselige makværk. Præmierne kan være henholdsvis en flaske virkelig god rødvin plus et diplom til ophængning på kontoret, og en kasse med sammenfiltret strikkegarn i alle farver, med tilhørende diplom. Jeg vil straks foreslå skattevæsnet som modtager af sidstnævnte for en usædvanligt svært tilgængelig vejledning til årets selvangivelse. Og Skolernes Småbørnspædagoger som modtager af rødvinen for »Politik for Børn«, citeret ovenfor.

Og så har jeg endda slet ikke nået at behandle den anden af mine yndlingsaversioner: de mange ulæselige vejledninger til borgerne om sygesikring, borgerdeltagelse i saneringssager m.m.m. Det må følge senere.

# Om sproglige kløfter

## *af Tage Voss*

Opfattelsen af sproget primært som redskab i kommunikationen mellem mennesker er for mig blevet modificeret med årene. Idag må jeg anse sproget som en afgørende forudsætning for at kunne tænke. Jeg forstår og ser stadig bekræftet den einsteinske betragtning, at vanskeligheden ved f.x. at forstå relativitetsteoriens erkendelseskonsekvenser beror på, at der ikke findes noget sprog at tale om den på. (Han selv var nået til den og havde formuleret den i et særligt sprog: den matematiske formelkombination).

Siden har jeg i al enkelhed fundet ud af, at jeg ikke kan gennemføre selv simple hovedregningsoperationer uden sprog. Hvis jeg ikke, i hvert fald dybt i underbevidstheden (men af og til dog også med reel hviskestemme), udtaler og sprogligt formulerer disse talabstraktioner, er jeg ude af stand til at operere med dem. »Toogfirs plus eenogtredve« giver aldrig 113 uden at blive udtalt. 82 + 31 har ingen realitet og forbliver uhåndgribelige indtil de oversættes fra symbol til ord. Da jeg havde arbejdet i Sverige i nogen tid, opdagede jeg, at jeg efter en aritmetrisk svaghedsperiode (hvilken jeg tydede som mental træthed i et hårdt professionelt job under fremmede vilkår), var gået over til at regne på svensk. Ottitvå och tretieen lod sig addere og jeg fik bekræftet mistanken om, at det havde været talsproglig overgangsforvirring, der lå bag mine regnebesværligheder.

Min konklusion, som jeg tør skærpe til en påstand, lyder, at man ikke kan tænke, hvad man ikke kan sige. At man som forfatter kan have formelle problemer med at få et stykke prosa eller poesi til at flaske sig, fordi man ikke har gennemtænkt sit tema klart og ikke godt nok præciseret, hvad man vil med sin tekst, er tilsyneladende en modsigelse. Men måske dog ikke. I

virkeligheden er det nok forkert at tale om, hvad der sker først i skriveprocessen. Den sproglige formulering og tanken danser snarere en lanciér sammen under processen, snart den ene forrest, snart den anden, skridt for skridt mod den færdige kotillon.

Men tilbage står påstanden: at man ikke kan tænke uden et sprog at gøre det med...

I daginstitutions- og skolearbejdet konstaterer vi i disse år stadigt stigende frekvens af vanskeligheder med børn. Disse afledes i vidt omfang af social retardering, motorisk retardering og af sproglig retardering.

Moderne børn er af eet- eller tobørnsfamilier med udearbejdende forældre, med fjerntboende bedsteforældre og ingen voksenkontakter iøvrigt, udover med sletnormerede professionelle. Når børn må savne erfaringer med samvær i grupper eller på fåmandshånd med andre, kan de senere ikke klare sociale institutioner, de kender ikke andre, ved ikke hvordan de skal omgås dem og oplever svære vanskeligheder og skuffelser i forsøgene på kontakt. De bliver isolerede, misforstås og skuffes, og bliver enten indadvendte og opgivne eller krængte og aggressive – men uden reel chance for at indhente deres handicap.

Når de desuden altid bevæger sig på flade gulve og plane fortove og iøvrigt bevæger sig relativt lidt, fordi deres aktionsområde i hjemmet er begrænset og fordi enhver destination udenfor altid aktiviserer transportmidler, så bliver deres bevægeevne og kropsfornemmelse klart begrænset. Derfor oplever vi, hos den nye slægt, trods bedre ernæringstilstand og smukkere fysisk udvikling, ikke blot at præstationsevnen er ringere end tidligere generationers, men at såvel grovmotorik som finmotorik er dårligere.

Den sproglige retardering hænger sammen med såvel noget motorisk som noget socialt. Det sociale spil er både betinget af evnen til sproglig kontakt men er samtidigt det suveræne stimulus til sproglig udvikling. Den isolerede lærer ikke at tale, den der ikke taler, bliver socialt isoleret. Forstår man ikke andres tale og kan man ikke selv gøre sig forstået, er man lukket inde i dyrets stumme

univers, prisgivet følelsernes tidevandsbølger, kun i stand til at håndtere og benævne materielle ting, også lukket inde i nuet. Fordi såvel fortid som fremtid er abstraktioner, der ingen virkelighed har, sålænge de ikke kan udtrykkes. Kun for den, der kan sige »imorgen«, er imorgen en realitet, som kan håndteres af tanken og fattes konkrete planer for.

Lukket inde selv – lukket ude fra den begrebsverden, som man må dele med andre for at kunne leve med dem, i en virkelighed, der kun omfatter ting – og hvor sproget alene består i benævnelser, bindeord og nødtørftige verber. Blot at sige: »jeg er glad«, »jeg er ked« – så primitivt et menneskeligt budskab det rummer – forudsætter abstraktionsevne og erkendelse af begreber, uden hvilke omgivelserne vil savne en afgørende nøgle i samværet til gensidig forståelse.

Børn, der ikke lærer begrebssprog og som ikke forstår abstraktioner, vil have store vanskeligheder i omgang med andre. Og i forståelse af deres verden og sig selv. Netop i denne konstatering finder vi forklaring på mange af samtidens sociale tilpasningsproblemer.

Hvis tænkning står i nogetsomhelst forhold til sproglig evne, må vi bekymres. For den medmenneskelige forståelse, for den sociale solidaritet, for den indbyrdes respekt, for vore problemløsninger, for demokratiet... Et flertal af unge indhenter nemlig aldrig deres sociale og sproglige handicap. Der er for mig en klar sammenhæng mellem depressionerne, defaitismen, ensomheden, stofmisbruget, hærværk og vold, had til medmennesket og samfundet, kriminaliteten – og disse handicap.

Derfor må det bekymre, at de yngres døvstumhed ikke fører til forsøg på at tilegne sig et sprog at samtale på. Men tværtimod til forskansning i yderligere isolation og kapitulation overfor kontaktvanskelighederne. Ligesom knallerten og motorcyklen ikke anvendes til at bringe sig i kontakt med steder og mennesker, men til at fjerne sig fra dem, således bruges transistorradioens lydmur til at adskille dem fra en verden, de ikke forstår og ikke kan lide.

100 decibels lyd og 100 km.s fart isolerer i lige grad fra omverdenen.

I ethvert samvær kapitulerer de unge idag, efter at have konstateret deres 300 ords afmagt og appellerer besværligt til indforståethed ved at bruge legio »ikk'«, »du ve'«, »li'som», »å såd'n« – udfyldt med boble- og lydbåndseffekter: »boinng«, »vrroummm«, »ratatatata-«, »skrieeek«, m.v. Kontakten beror således mere på gensidig accept end på egentlig forståelse og understreger dermed også mistilliden til enhver udenfor de indforståedes snævre kreds. Til »du forstår« og »ikk'« kan man nikke medsammensvorent eller konstatere sin indbyrdes uovervindelige distance. I begge tilfælde er sproget upåkrævet. Transistorlarmen udfylder tomrummet.

Man kan idag opleve mennesker, der med tomme øjne og stiv holdning bevæger sig robotagtigt gennem trafikken. Man kan råbe »HOV« eller gøre, hvad man vil. Søvngængeren kan ikke vækkes og det kan antagelig være farligt at forsøge det. Han går med en såkaldt »walk-man« – et transistorapparat med øreproppper, som på det herligste muliggør total isolation midt i mængden.

Så groteske man kan finde disse fænomener, er det vel navnlig deres symbolværdi og som symptomer, at de må bekymre os. Og deres perspektiv, der foruroliger os.

I en verdensudvikling, der i den grad truer med at tage magten fra menneskene, og hvor disses eneste mulighed synes at ligge i forståelse af sammenhænge og fornuftens forarbejdelse heraf, og hvor enhver beslutning synes at måtte forudsætte en vis enig indsigt – der må det være indlysende farligt, at så mange mennesker savner de sproglige redskaber til at gennemføre tænkningsprocesserne og evne til sprogligt at nå frem til forståelse.

Når borgerskabets selskabelighed nu også obligat på tidligt tidspunkt af aftenen munder ud i, at alle sidder stumme foran et TV-apparat, (hvis formidling iøvrigt beror mere på »action« end på sprog), eller at al samtale druknes i ligegyldig popmuzak, når alle håndværkere fra tidlig morgen til fyraften må have radioen

kørende med hvadsomhelst for at udholde arbejdsdagen, og når unges samvær er hyldet i øredøvende og taleudelukkende larm fra et apparat, når mennesker frivilligt, ja med forkærlighed går eller kører gennem livet med kraniet tillukket hermetisk med øreprop-per – så er det at læse som tegn på opgivelse, en begyndelse til enden, som gør atomtruslen aldeles uaktuel.

Der er af kulturpessimister og sociologer talt en del om sproglige kløfter. Vist er det, at endnu er et menneskes sprogbrug socialt og geografisk bestemt – endda i visse sammenhænge socialt begræn-sende. Ikke blot i det sagte, i ordvalg og holdning, i emne og dialekt, ligger der et signalement og en social afgrænsning. Men desuden i måden, sproget bruges. Afgrænsningen ligger, foruden i de respektive gruppers intolerance (»han er vist ikke een af vore«) – i den sociale afhængighed af sproget. Kan man argumentere med de rette termer og begreber i de rette situationer, er man stærkere stillet, end den, der ikke kan. Det er ikke blot noget med at kunne »tale godt for sig«. Det er mere med at røbe indsigt, orientering, kompetence frem for uvidenhed, underlegenhed og afmagt.

I sådanne sammenhænge forekommer det som snurrepiberier, når f.x. læger siges ikke at kunne tale med »almindelige menne-sker«. Det kan de nemlig lige så godt som fodboldenthusiaster, automekanikere og EDB-folk – om almindelige ting. Om faget er det sværere, fordi en række faglige sager kun har faglige navne og forudsætter faglig indsigt for rigtig at kunne fattes. Man kan næppe tale om kaburatorer og cylinderkammertryk og forsinket tænding uden dels at kende betegnelsen på visse mekaniske enheder, dels disses konstruktion og funktionsmåde. At forestille sig, at det skal kunne gøres for enhver på »almindeligt dansk« er indlysende absurd. »Off side« er et fodboldudtryk, som ingen kan forklare mig (og som jeg næppe kan forlange at forstå), fordi jeg aldrig har fulgt en fodboldkamp eller kender dens regler. At forklare patienter meningen, realiteten og konsekvensen af lever-atrofi er næppe gørligt, sålænge så få lægfolk ved noget om en

levers opbygning og funktion. Og fordi der ikke *findes* danske ækvivalenter for de faglige termer.

Der er legio blomster og dyr, som ikke har danske navne, fordi de ikke findes i Danmark. Vil man derfor kalde det arrogance eller manglende sproglig evne at betegne dem ved deres latinske eller brasilianske navn...

Mellem to læger må patienten føle sig fortabt. Mellem to fodboldspillere står lægen udenfor. Mellem to mekanikere kan kunden føle sig som et mæhæ. Men mellem mange patienter føler een læge sig som handicappet, for han har intet sprog at forklare dem sit faglige emne på.

Dette er et essay, skrevet til et selskab, for hvilket modersmålet er dyrebart. Det har bestandigt stået som en påmindelse for mig til at skrive et smukt dansk. Alligevel forekommer hele vejen et mylder af fremmedord – nogle mere fremmede end andre, enkelte antagelig godkendte som uundværlige, også i godt dansk.

Kommunikation – nuanceret – resultat – realitet – aritmetrisk – professionelt – job – konklusion – problem – prosa – tema – proces – institution – frekvens – osv. osv.

Nogle kunne være erstattede af danske ord. Men næsten alle er almindeligt brugte, rummer gode og egentlig uerstattelige nuancer og er vel forstået af mennesker, der beskæftiger sig med problemer.

Enhver publicist må vælge sprog efter målgruppen. Vi taler på een måde til børn, på een måde til gamle, på een måde til fagfæller. Men om brugen af ord gælder, at dersom man ikke i ellers forståelig sammenhæng anvender nye ord, hvordan skal da nogensinde vores ordforråd udvides? Og dermed vor forståelse...

Bruger vi ord, strengt begrænsede til, hvad »alle« umiddelbart kender, da vil vor sproglige evne lynhurtigt degenerere. Og vi vil i løbet af uhyggeligt kort tid stå med et stendødt og reduceret »pidgin-dansk«.

# Værdi og værdighed i samfund og retssamfund

## *af Inge Winther Nissen*

Gad vide om man ovre i Rusland går særlig højt op i det sprog, der anvendes inden for øvrighed og retsvæsen?

For tiden læser jeg en bog, der hedder Kvinden og Rusland. Den er skrevet i 1979 og 1980 af en gruppe russiske kvinder, der kalder sig Leningrad-Feministerne. Bogen, almanakken, som de kalder den, handler om disse kvinders etiske holdninger, og den beskriver de eksisterende forhold omkring hjem, bolig, børnepasning m.v. Tillige retsvæsenet strejfes.

Det er barsk læsning her i denne sommer, hvor danske-folket med jubelskrig kaster sig i bølgen den blå og lukker al sort tale om statsbankerot, hospitalskrise og Mellemøsten ude. Lige nu er det kun bulletinerne fra Meteorologisk Institut, der tæller. Men det vil blive efterår og vinter, og atter vil verden omkring os have interesse. De højttalende vil igen kunne låne øre hos befolkningen, når dansk varetægtsfængslingspraksis kritiseres. Eller vil de? Er det mon ikke for på kunstig vis at skabe krusninger på en ellers rolig overflade, når nogle synes at føle sig kaldet til at hævde, at isolation af varetægtsfængslede er tortur? Nærer man dybest set ikke tillid til retsvæsenet her i landet?

Jeg tror ikke, der er grobund for at så mistro til selve retsvæsenet, men jeg tror at den samfundsinteresserede borger med udbytte kan interessere sig for og følge udviklingen i øvrighedens og retsvæsenets sprog – såvel som udviklingen i sproget overalt i samfundet.

Nogle vil sikkert hævde, at vi befinder os i småtingsafdelingen, når vi beskæftiger os med eventuelle sproglige afgrunde eksempelvis mellem den enkelte og det offentlige. På Holbergs tid fandt den

rejsende, der i karosse vovede sig udenlands, ingen glæde ved synet af naturskønne egne, thi som baronen var man stedse bange for overfald af ulve eller – måske værre – af landevejsrøvere. Senere, da de første var blevet udryddet og de sidste kunne forvente at ende deres dage i galgen, kunne den rejsende tillade sig den luksus at se sig om – ikke i angst, men i nydelse; først da dukkede naturbeskrivelserne op i litteraturen. Først når de primære krav til tilværelsen er opfyldt – er der nogle, der siger – når man til de etiske og de æstetiske fordringer. Er det mon derfor, jeg spekulerer på, om de kerer sig om formen og sproget ovre i Rusland?

Jamen, hvorfor gør vi det her? Er det fordi danskeren sidder i et smørhul uden andre problemer end flade a'er? Er det sådan, at den der krymper sig under den stadig stigende brug af »lissom« og »ikk'«, blot kaster sig over de visne blade i sproget, fordi han ikke har andet og bedre at tage sig til? Er det alt kun et spørgsmål om æstetik – selv uden at forklejne det æstetiskes betydning i vor dagligdag? Det at have mod på at udtrykke sig, er det ikke det vigtigste? Jo, vel er det vigtigt, men hvis udtalelsen skal blive til samtale, hvis vi skal nå hinanden, som det hedder i dag, er det dog ikke ligegyldigt hvilke ord, hvilken form vi vælger. Også den modtagende i en dialog har visse præmisser, som bør tilgodeses. Det er blevet lidt glemt i tidens sprogudvikling, hvor avant-garden indenfor vort pædagogiske og sociale system så stærkt har slået til lyd for, at enhver er i sin gode ret til at udtrykke sig, ganske som det passer ham uden hensyn til tid, sted og miljø – med andre ord uden hensyn til andre. Just i det umiddelbare, i det uskolede, mener man at se det ægte, det uhykleriske. Det er her, jeg vil vove den påstand at netop den påtaget naivistiske sprogtone i høj grad er hyklerisk. Ofte er stil og ordvalg et ensidigt udtryk for en bekendelse til en bestemt livsanskuelse eller i hvert fald til en politisk trosretning. Man kan i en sådan værdiladet sprogbrug anvende betegnelsen sprogmiljø.

Der går ingen stumper af mig, fordi manden på benzintanken tiltaler mig med du; men det generer mig dog al den stund jeg ved,

at han ved, at jeg tilhører den alders- og samfundsgruppe, der er opvokset med et De blandt voksne mennesker. Når han alligevel foretrækker det joviale du, ligger der ofte for mig at se et underforstået: »Det er mig, der som eksponent for det arbejdende, udbyttede danske folk bestemmer tiltaleformen her, og hvis du vil ha' benzin, ka' du bare holde kæft og gribe slangen – selv«. Og det gør jeg så – der går vel ingen stumper af mig.

Til andre tider kan jeg nøjes med at grine over udtryk, som af uforståelige årsager er blevet gjort til mærkesager. Når man selv i Dansk Kvindesamfund foretrækker betegnelsen »forkvinde«, er det jo ikke for klart at kunne fastslå, hvad posten som formand indebærer. Det er alene et udtryk for holdning. Da jeg første gang i dagspressen stødte på ordet »tillidskvinde«, blev jeg gal i hovedet. Uden føling med kvindesagens udvikling så jeg naivt betegnelsen som udtryk for en mands-chauvenistisk holdning, og det, syntes jeg, var i hvert fald for stærkt.

Jeg er glad over, at jeg ikke dengang for i blækhuset – hvor var jeg dog blevet til grin, mere end det, blevet lagt for had af de nye stærke kvinder, for hvem det er væsentligt at rådmænd bliver til rådkvinder, købmænd til købkvinder eller – i det maritime – jungmænd til jungkvinder.

Disse nye pseudo-strømninger har endnu ikke gnavet sig vej ind i retsvæsenet, hvor jeg nu i snart 20 år har haft min gang. En kvindelig retsformand tiltales stadig som sådan uden hensyn til den person, der beklæder stillingen, og det har end ikke været overvejet at benytte betegnelserne lægkvinde og domskvinde som retsplejelovens svar på fagbevægelsens tillidsditto.

Når kappen stadig bæres i visse retter, er det ikke for at udbrede rædsel og ydmyghed hos tiltalte, parter eller vidner. Tværtimod er det tanken, at disse næsten ensudseende kapper skal understrege det anonyme, det abstrakte i vort retssystem, således at forstå at personlig interesse eller afstandtagen ikke vil indgå i vurderingen af sagen.

Denne anonymitet vil genkendes i skrivelser fra det offentlige. Mange hårde ord har været sagt og skrevet om kancellistilen, og

fristende er det at grine larmende, når man præsenteres for de særligt udsøgte eksempler på lange, halsbrækkende, indskudte sætninger. Men det er nu lidt letkøbt. Bortset fra nogle få kancellistiske sprogtidsler, som kan fremvises for den undrende befolkning til almindelig morskab, tror jeg egentlig, at kritikerne har mere vind i sejlene end rimeligt er.

Som student hørte jeg historien om den gamle dame, der fra sin sagfører modtog en skrivelse, i hvilken han omtalte »eksekutionsgrundlaget«; hun troede, hun skulle henrettes. Da vi i vores studentikose ophøjethed havde moret os tilstrækkeligt, indså vi – en af de mange gange – det fornuftige i at man udtrykker sig således, at modtageren forstår det.

Hvis øvrighed skriver til øvrighed, anvendes ganske faste terminologier, utvivlsomme og eksakte for brevskriveren såvel som for modtageren. At det kan være græsk for andre, er her uden betydning. Hvis såvel lægen som apotekeren forstår recepten, bør det næppe genere mig, at der skrives latin, blot jeg får den rigtige medicin.

Større interesse knytter sig til formen i skrivelser fra øvrighed til privatperson. Her kan der opstå sprogligt set trekantede situationer, idet man oftest må vælge mellem den eksakte formulering og den lette forståelse. Skal man eksempelvis formulere et anklageskrift, hvor tiltalen angår et indviklet bedrageri, vil formuleringen ofte tage sig kryptisk ud for den almindelige læser. Problemet er dog uden reel betydning, da en advokat i sådanne tilfælde let vil kunne udrede trådene. At formulere og udrede, forklare og fortolke, det er juristens arbejde.

Men i masser af situationer har den, der modtager en officiel skrivelse jo ikke en jurist ved hånden, og det formodes han heller ikke at have. Imidlertid vil man også her i tvivlssituationer lade den eksakte formulering have prioritet. Jeg skal ikke bestride, at der således vil kunne opstå enkelte godbidder, der vil få Dansk Sprognævn til at gurgle af fryd; men det er ikke, fordi man i centraladministrationen sidder og smiler forborgent til hinanden over knoglede sætninger. I almindelighed gør man sig da umage

for – uden at lade det klare, det utvetydige i stikken – at udtale sig skriftligt i enkle, korte sætninger. Også der ved man at »dolus eventualis« for de fleste er en by i Sibirien. Også der husker man Tegnér: Det dunkelt sagte er det dunkelt tænkte. Den anonyme form er – nøjagtig som kappen til en rettens tjener – ikke skabt for i ophøjet uforståelighed at kule menigmand ned. Den eksisterer og bør eksistere for at understrege, at personlige hensyn hos de offentligt ansatte ikke har influeret på skrivelsens indhold. Uanset dette kan man nemlig godt alene ved den anvendte form slå stumper af – om ikke modtagerens person så dog af hans retsfølelse. Derfor må der her tages hensyn, som tankpassere og kvindesagsforkæmpere ikke synes, de behøver at tage.

At mundtlig forhandling i retten eller andetsteds, hvor den almindelige borger møder systemet, bør foregå i et sprog, alle forstår, siger sig selv. Hvis nogen forestiller sig, at man for at nå dertil må benytte særlige ordlister og oversættelser, tager de fejl. Vi er ikke til begravelse i Nevada med Mark Twain. Det er nemlig i virkeligheden ikke så svært at vælge ord og form, når man blot bestandig holder sig for øje, hvem der er hovedperson i forestillingen. Om man siger De eller du er en smagssag, men egentlig uden betydning. Visse advokater foretrækker af og til det sidste; selv tror jeg ikke folk føler sig mere trygge eller frigjorte, fordi de tiltales med et du. Hvad der er langt vigtigere er at bestræbe sig på at eksempelvis de tiltalte i straffesager beholder deres værdighed. Som blandt mennesker i det hele taget er også her hule tilkendegivelser indfattet i pseudo-kammeratlige tiltaleformer kun egnet til at skabe falsk tryghed eller kuldegysninger – alt efter den enkelte tiltaltes psykiske habitus. Væsentligt er det, aldrig at glemme i sin form at udtrykke den respekt, der bør komme ethvert menneske til del.

Aldrig så meget kan en person have forbrudt sig imod vort lands love og regler, han har dog krav på at hans sag behandles med høflighed, med alvor og med en værdighed, der er lige så meget værd i et retssamfund som begrebet rettens værdighed, dette sidste i betydningen retfærdighedens værdi.

Formen, under hvilken vi tiltaler hinanden, er altafgørende for det, vi ønsker at udtrykke. At tale hovent eller nedværdigende har alt længe været fordømt. At henvende sig i påtrængende jovialitet, i beregnende leflen er fuldt så ødelæggende for sameksistensen, for forståelse – i retssystemet og i almindelighed.

Jo, jeg tror alligevel de interesserer sig temmelig meget for øvrighedens sprog ovre i Rusland.

# Efterskrift

Det moderne samfund kræver en stærk specialisering, for at alle dets komplicerede mekanismer kan fungere tilfredsstillende. Det enkelte menneske må tidligt vælge løbebane og må dygtiggøre sig inden for et meget snævert fagområde.

En sådan udvikling får kulturelle konsekvenser, som nødvendigvis afspejles i sproget og dets brug. Faren for en stærk specialisering af sproget er tilstede, og udviklingens videre forløb forstærker specialiseringen af sprog og tanke på bekostning af nuancerigdom og mundtlighed.

Et stærkt specialiseret samfund med centraliserende tendens løber en risiko for, at forbindelserne imellem samfundets enkeltelementer går tabt, og for at det talte – – det mundtlige – – sprog, der primært bør kunne formidle menneskelige forhold og menneskelig stillingtagen, reduceres og mister sin anerkendelse.

En forudsætning for et levende og »menneskenært« demokrati er, at sproget holder sig så levende, at det er tilstrækkeligt i sin mundtlige form. Demokrati og levende sprog hører sammen i en helhed, der ikke lader sig adskille.

# Om forfatterne

*Jørgen Fafner*, professor, dr. phil., RD. Har virket som dansk lektor ved Kiels Universitet, som dansklærer i gymnasiet, derefter forskningsstipendiat og fra 1970 professor i foredragslære og metrik ved Københavns Universitet. Har skrevet bøger og afhandlinger om vershistorie og retorik. Medlem af bestyrelsen for det »gamle« Modersmåls-Selskab samt af Foreningen af Retoriklærere ved seminarierne. Fra 1982 Book Review Editor for »Rhetorica« (udg. af University of California Press for the International Society for the History of Rhetoric).

*Asger Baunsbak-Jensen*, lærereksamen 1953, lærer ved Humlebæk kommuneskole 1953-61, forstander for Glamsbjerg fri- og efterskole 1961-68, undervisningsdirektør 1968-81, sognepræst ved Stavnsholtkirken fra 1981. Landsformand for Det Radikale Venstre 1971-74. Landsformand for Foreningen Norden 1982.

*Hilmar Baunsgaard*, handelsuddannet, medlem af Folketinget 1957-77, handelsminister i ministeriet Kampmann 1961, i ministeriet Krag 1962-64, statsminister 1968-71. Formand for bestyrelsen for A/S Dagbladet Politiken, formand for Vanførefonden 1977, flere formandsposter i bestyrelser for erhvervsvirksomheder.

*David Favrholdt*, professor, dr. phil. ved Odense Universitet. Mag. art. i filosofi og cand. psych. Medlem af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.

*Georg S. Geil*, cand. theol. 1956, her beklædt præsteembeder forsk. steder i det jyske og sønderjyske, fra 1976 sognepræst ved Aalborg Domkirke (Budolfi), provst for Budolfi Provsti og domprovst over Aalborg Stift. Har beklædt forsk. tillidshverv og

skrevet 13 bøger, hvoraf flere er oversat (især sjælesorg, prædikener og meditationer), har redigeret enkelte bøger.

*Lilli Gyldenkilde,* ufaglært arbejder, invalidepensionist pga. erhvervssygdom 1961, har været med i politisk arbejde fra 1971, valgt til Folketinget februar 1977, har arbejdet med frivilligt børne- og ungdomsarbejde, er gift og har 3 børn og bor i typisk forstadskvarter.

*Lise Hansen,* bondekone i Sønderjylland. Har passet hjemmefronten med mand og 6 børn og karle på kost, har været med i mange lokale foreningsbestyrelser samt børnehave- og skolenævn. I 1981 folketingskandidat, fra 1982 amtsprogramrådsformand i Sønderjyllands Amt.

*Arne J. Hermann,* cand. mag. i engelsk og dansk, har undervist på aftenskole, seminarium, Københavns Universitet og Akademisk Studenterkursus. Gammel Hellerup Gymnasium fra 1964. Politisk og pædagogisk journalistik i ind- og udland. Tillidshverv bl.a. i Det Radikale Venstre.

*Karen Horsens,* student fra Ålborg Katedralskole 1951, cand. theol. fra Århus Universitet 1958, studierejser i Tyskland, Norge og USA samt forsk. kandidatstipendiater 1958-62, præst ved Vor Frelsers Kirke i København 1962-81, domprovst i Roskilde 1981.

*Poul Høst-Madsen,* cand. polit. 1940, vicedirektør i Den internationale Valutafonds europæiske afdelinger, nu tilknyttet dennes Central Banking Service. Uddannet på musikkonservatoriet, har drevet vidtgående sprog- og sproghistoriske studier.

*Bertel Haarder,* højskole- og seminarielærer, cand. scient. pol., speciale i Grundtvigs frihedssyn, skole- og uddannelsesordfører for Venstre, formand for Folketingets Forskningsudvalg, næstformand for Finansudvalget og for Venstres folketingsgruppe.

Radiorådsmedlem. Undervisningsminister i Regeringen Poul Schlüter 1982.

*Erhard Jacobsen,* student fra Lyngby Statsskole 1936, cand. polit. 1946, medlem af Folketinget 1953, borgmester i Gladsaxe 1958-74, medlem af Europaparlamentet 1973, formand for Centrum-Demokraterne 1973, medlem af Radiorådet 1974-76 og igen i 1977.

*Oluf Lauth,* forstander for Egmont Højskolen 1956-72, skribent- og undervisningsvirksomhed inden for kultur-, social- og skolepolitik. Redaktør af brevprogrammet »Nogen at tale med«.

*Henning Skaarup,* student fra Vestre Borgerdyd Skole 1949, speaker og filmkommentator i Danmarks Radio 1952-75, programmedarbejder 1956-61, kontorchef i Danmarks Radio/TV 1961-75. Medlem af Dansk Sprognævn 1963-77, direktør for Statens Informationstjeneste 1975.

*Michael Varming,* tømrer 1961, bygningskonstruktør 1962, arkitekt 1967, derefter og siden da ansat på Statens Byggeforskningsinstitut som trafik- og byplanforsker, forfatter til bøger om trafik, sanering, miljøspørgsmål og Grækenland. Dokumentarfilminstruktør for 8 film om de samme emner.

*Tage Voss,* læge på Christiansø 1947-67, skolelæge ved Københavns Kommunale Skolevæsen 1967-77, fra 1977 social- og skolelæge i Birkerød Kommune. Medlem af bestyrelsen for Dansk Forfatterforening 1969-75. Forfatter til romaner, essays og medforfatter til debatbøger om bl.a. afvigerproblemer og stofmisbrug. Fra 1938 forfatter til anmeldelser, noveller, viser, kronikker, causerier, hørespil etc.

*Inge Winther Nissen,* student fra Lyngby Statsskole 1954, juridisk embedseksamen fra Københavns Universitet 1961. Som mor til 4

børn i alderen 13-23 år halvdagsansat i politi- og anklagemyndigheden siden 1963, senest som anklageassessor hos statsadvokaten for Sjælland. Forfatter til en række kronikker og artikler om kulturelle og samfundsrelevante spørgsmål.